

Institutionen för samhällsvetenskap
Turism & Fritid

Klas Sandell

Friluftslivets värden

En internationell forskningsutblick

Arbetsrapport
2004:20

Friluftslivets värden

—

En internationell forskningsutblick¹

Av: Klas Sandell²

¹ Arbetet finansierat av FRISAM (Friluftorganisationer i samverkan) som härmed tackas.

² Forskargruppen Turism och Fritid, Avd. f. Geografi och Turism, Karlstads universitet, 651 88 Karlstad;
E-post: Klas.Sandell@kau.se

Innehåll

Förord	4
Ansats	5
Uppdrag och fokusering.....	5
Uppläggningsen av denna rapport	8
Material.....	9
Introduktion.....	9
Databassökningar	10
Tidigare forskningsöversikter	14
Tidskriftsinventeringar	19
Var forskas det om friluftsliv?	21
Resultat	22
Introduktion.....	22
Några inledande reflektioner om vetenskaplig legitimering.....	23
Ytterligare förslag på värde- och motivationsförteckningar.....	28
Existentiella ansatser	31
Samhällsreflekterande ansatser	33
Pedagogiska och mobiliserande ansatser.....	35
Hälsorelaterade ansatser	38
Ekonomiska ansatser	40
Diskussion av resultaten från forskningsutblicken.....	42
Reflektioner om framtida svensk friluftsforskning	45
Introduktion.....	45
Är friluftsliv underbeforskat?.....	45
Friluftsliv: akademiskt ämne eller akademiskt kompetensfält?	48
Forskarskola och kompetensnät	51
Vision.....	54
Referenser	55
Bilaga: Inriktning och hemvist för de 56 medarbetarna i antologin "Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism".....	61

Förord

Den här rapporten är i första hand resultatet av ett initiativ från FRISAM (Friluftorganisationer i Samverkan) vars finansiering också gjort arbetet möjligt. Men bara en mindre del av resultaten från denna internationella forskningsutblick om friluftslivets värden passade FRISAMs utgivningsplaner och kunde beredas plats i deras rapport.³ Utifrån det stora intresse jag dock tycker mig märka för den här typen av material, inkluderande seminariebehandling i regi av Forskargruppen Turism & Fritid vid Karlstads universitet, så har jag därför sammanställt detta material i sin helhet, om än i relativt enkel form, så att det skall bli tillgängligt för en vidare krets. För den som kommer i kontakt med mitt kapitel "Exempel på internationell forskning" i den nämnda FRISAM rapporten kan nämnas att det kapitlet består i princip av avsnittet "Material" nedan.

Vad som naturligtvis skulle ligga nära till hands innan den här föreliggande arbetsrapporten publicerades vore att komplettera de internationella sökningarna med svenska och i viss mån nordiska referenser. Det, liksom en en mängd andra frestande fördjupningar och breddningar, har dock ännu inte varit möjliga att göra – men är något som det vore mycket spännande att på ett systematiskt sätt få ägna sig åt någon gång framöver (bara mina egna bokhyllor om detta täcker ett antal meter). Inte minst möjligheten till vidareutveckling av materialet innebär att jag tacksamt tar emot alla synpunkter och förslag när det gäller vidgningar, fördjupningar och kompletteringar.

För ett – som vanligt – mycket fruktbart samarbete med Lars Emmelin och Peter Fredman bl.a. i samband med parallellt arbete med rapport om friluftsplanning för Naturvårdsverket⁴ liksom viktigt samspel med tidigare arbetskamrater vid Idrott och Hälsa vid Örebro universitet, och inte minst med kollegorna vid avdelningen för Geografi och Turism liksom forskargrupperna "Turism & Fritid" och "MiljöFocus" vid Karlstads universitet; tackas varmt.

Klas Sandell

Katrineholm i de första snöfallens tid, november 2004

³ Schantz & Silvander, Kommande.

⁴ Emmelin, Fredman & Sandell, Kommande.

Ansats

Uppdrag och fokusering

Som ett led i det intensifierade arbetet kring friluftslivets roll och betydelse i Sverige⁵ blev övertecknad av FRISAM ombedd att något beskriva den internationella friluftsforskningen och det är hela den rapport som jag då gjorde som här föreligger, varav en mindre del är publicerad i FRISAMs rapport.⁶ Det bör redan på detta stadum påpekas att även om det inte är ett ovanligt påstående i den svenska friluftsdiskussionen att "det finns ingen friluftsforskning" så kan bara som en illustration nämnas att den inledande forskningsöversikten från 1986 som refereras nedan är i A4 storlek, sex cm tjock och består av 78 kapitel.⁷ Detta påstående hindrar dock inte att det med mycket gott fog kan sägas att friluftsliv är ett generellt underbeforskat fält, och då inte minst svensk friluftsforskning, i förhållande till friluftslivets stora betydelse för individer och samhälle. Men det är också viktigt att notera att som varande ett relativt nytt och tydligt mångvetenskapligt forskningsfält är friluftsforskningens volym och relativt deskriptiva inriktning ofta mer iögonfallande än dess syntes och teoriutveckling.⁸ Robert Manning skriver: "If the quality of outdoor recreation research is debatable, the quantity is not".⁹ I vilket fall är det alltså viktigt att redan här notera omöjligheten att på något som helst heltäckande sätt i ett rapportkapitel beskriva den internationella friluftsforskningen. Ett viktigt observandum här är också relationen mellan det svenska/nordiska begreppet friluftsliv och engelskspråkiga begrepp som t.ex. outdoor recreation vilket jag något kommenterar vidare nedan under "Material".

Utifrån uppdraget att något beskriva den internationella friluftsforskningen och mot bakgrund av detta fälts mycket stora bredd – om man inte söker forskning som specifikt tar den

⁵ Exempelvis illustrerat av att Naturvårdsverket tydligt fått tillbaka sitt uppdrag att arbeta för friluftsliv vilket bl.a. inkluderat inrättandet av ett friluftsråd och ett uttryckligt intresse för ökad friluftsforskning (se vidare i bl.a. Skr 2001/02, 2002).

⁶ Schantz & Silvander, Kommande.

⁷ A Literature Review, 1986.

⁸ Jag menar med detta att det ofta är fråga om beskrivande fallstudier med enkäter och andra materialinsamlingar, men mindre av förklaring och förståelse. Det här var särskilt tydligt i den relativt färsk friluftsforskningens inledande faser under de första decennierna efter andra världskriget. Som illustration till den snabba tillväxten kan nämnas att vid en forskningsinventering i början av 1960-talet i USA hittades mindre än tio referenser som direkt handlade om outdoor recreation men att redan 20 år senare fanns det ett tusental referenser (Manning, 1999, p. 5, 7).

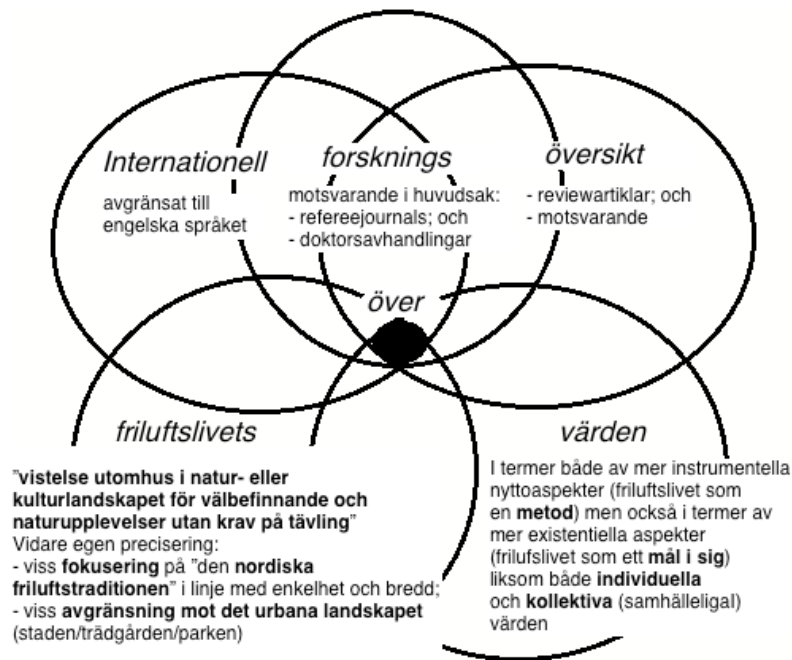
⁹ Manning, 1999, s. 7.

Nordiska friluftstraditionen som utgångspunkt – så har det varit nödvändigt att göra fokuseringar och avgränsningar. I arbetet med att avgränsa och operationalisera uppdraget så har jag valt att dels avgränsa mig till engelskspråkiga källor (vilket förstås bara det är en allvarlig insnävning som gärna bör tas till utgångspunkt för kommande arbeten). Dels har jag valt att fokusera *friluftslivets värden* i vid bemärkelse delvis på bekostnad av friluftsliv i förhållande till t.ex. samhällsplanering, turism, markförslitning, pedagogiska metoder, historia... Detta då de delområden som har lyfts fram i planeringsdiskussionerna med FRISAM (hälsa, personlig utveckling, kulturell och geografisk identitet, naturvårds- och miljöengagemang, livskvalitet, teambuilding, ekoturism och utomhuspedagogik) generellt vill jag påstå har en positiv klang.¹⁰ Då detta förstås är en viktig avgränsning och insnävning av den internationella friluftsforskningen så vill jag framhålla att jag delvis försökt kompensera detta genom relativt noggranna beskrivningar av min materialinsamling med tanke på att för den intresserade så kan de ansatserna förstås användas som utgångspunkt för sökningar utifrån andra intressen. Annorlunda uttryckt har jag uppfattat mitt uppdrag som att dels försöka beskriva en del av *vad som står* i internationell forskning kring friluftsliv och särskilt dess värden – men samtidigt inte minst ge exempel på *var det står* i termer av översikter, tidskrifter och enskilda referenser, som en viktig del i underlaget för kompetensuppbyggnaden kring dessa frågor i Sverige. Konkret har frågorna tacklats genom att kombinera flera olika typer av material, nämligen: databassökningar, inventering av tidigare forskningsöversikter samt tidskriftsinventeringar. Till detta kommer också de kompletteringar som har kunnat ta sin utgångspunkt i mina egna erfarenheter från min 15-åriga gärning som friluftsforskare inkl. internationella nätverk och publiceringar.

Sammantaget har jag alltså valt att inrikta mig på en: *Internationell forskningsöversikt om friluftslivets värden*. I figur 1 nedan illustreras mina huvudsakliga avgränsningar och fokuseringar. Den egna preciseringen till viss fokusering på den nordiska friluftstraditionen och viss avgränsning mot det urbana landskapet har jag gjort för att å ena sidan kunna inkludera naturturism (i enlighet med önskemål från FRISAM) och att med bibehållen respekt för natur/kulturlandskapets successiva övergång från det påtagligt naturpräglade (typ Sarek) till det påtagligt kulturpräglade (typ skolgårdar och stadsmiljöer) ändå vid behov kunna ge

¹⁰ Begreppet värden är förstås inte helt lätthanterligt när det gäller avgränsning och innehåll. Jag har här i all enkelhet sett värden (benefit) som något som av någon/några antingen uppfattas som något positivt/förbättrande eller som något som förhindrar eller dämpar en försämring (se vidare t.ex. Hartig, 1993; eller Driver, et.al. 1991;

viss prioritet åt traditionella friluftaktiviteter som vandringar i skog och mark, kanotpaddling, långfärdsåkning på skidor etc. Detta för att kunna vara mer ytlig när det gäller sådana fenomen som stadsparker, trädgårdar, skolgårdar och internationell turism – som alla samtidigt är viktiga forskningsfält och viktiga att ge framtida uppmärksamhet. Begreppet värden är förstås inte heller helt lätthanterligt när det gäller avgränsning och innehåll. Jag har här i all enkelhet sett värden (benefit) som något som av någon/några antingen uppfattas som något positivt/förbättrande eller som något som förhindrar eller dämpar en försämring.¹¹ I praktiken innebär detta att jag låtit de olika författarnas egen användning av begreppet benefit i huvudsak styra dess avgränsning och innehåll. I konkreta termer koncentrerades mitt sökta fokus i allmänhet till skärningen mellan de två engelska begreppen "outdoor recreation" och "benefit" (i fortsättningen markeras som "outdoor recreation" AND "benefit"). När det gäller begränsningen i vilken nivå på materialet som sökningen avser, t.ex. titel, fulltext etc., har valts abstract i regel i kombination med titel och nyckelord). Se vidare i fig. 1.

Figur 1. Ett sätt att illustrera min sökprofil. (Citatet om "vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling" är hämtat från SFS 2003:133 om statsbidrag till friluftorganisationer.)

och Jenkins & Pigram, 2003 p. 31). I praktiken innebär detta att jag låtit de olika författarnas egen användning av begreppet benefit i huvudsak styra dess avgränsning och innehåll.

¹¹ Se vidare t.ex. Hartig, 1993; eller Driver, et.al. 1991; och Jenkins & Pigram, 2003 p. 31.

Uppläggningsen av denna rapport

Rapporten är upplagd så att jag först går igenom olika typer av material som jag använt och även om jag där successivt försöker att väva in vad jag funnit i materialen och försöker dra en del slutsatser så följer sedan ett separat resultatavsnitt. I detta försöker jag att utifrån en handfull teman lyfta fram vad jag anser är särskilt viktiga karaktärsdrag eller indelningar för respektive forskningsansats vilket illustreras av ett antal exempel på referenser inom respektive område. (Det bör dock redan här påpekas att p.g.a. annan parallell rapport för Naturvårdsverket med inriktning mot planering för friluftsliv av Emmelin, Fredman & Sandell,¹² så har jag inte fördjupat det området i denna rapport.) Rapporten avslutas med några mer övergripande reflektioner kring framtida svensk friluftsforskning – en fråga som är en viktig referensram för de diskussioner som den här rapporten tillsammans med FRISAM rapporten och Naturvårdsverksrapporten enligt ovan är delar av och där förstås mitt avsnitt i denna rapport inte minst är inspirerat av mina intryck från denna internationella forskningsutblick.

¹² Emmelin, Fredman & Sandell, Kommande.

Material

Introduktion

Att friluftsliv är ett i högsta grad mångvetenskapligt fält är snart mycket uppenbart när man börjar se inom den bredd av olika vetenskapliga discipliner och inriktningar som friluftsliv kan uppmärksammas. Till detta kommer också att intressefältet anknuter både till i högsta grad teoretiska frågor men också till mycket praktiskt konkreta upplevelser och verksamheter. Lite hårddraget kan man fråga sig; är friluftsrelaterad kompetens i första hand något som sitter i den hand som svingar hajkyxan vid lägerelden, eller sitter det i den blick som uppfattar att någon i gruppen på vandring behöver extra uppmuntran, eller handlar det om att effektivt kunna nyttja planeringens kartor och policyrapporter för allmänhetens bästa, eller handlar det om att förstå friluftslivet som humanekologiskt, samhällsvetenskapligt och kulturhistoriskt samhällsfenomen? Var man bland dessa inriktningar placerar vad man uppfattar som friluftsrelevant kompetens påverkar förstås vad man anser är relevant friluftsrelaterad forskning. För att ta ett konkret och i detta fall mycket relevant exempel så är det definitivt inte någon självklarhet om det svenska/nordiska begreppet "friluftsliv" kan översättas till "outdoor recreation" i en sökning efter internationell friluftsforskning.¹³ Friluftsliv är kort sagt ett av de fält där det är extra tydligt att den traditionella forskningsrelaterade akademiska kunskapsvägen bara är ett snitt i ett stort kompetensområde.

Den här mångvetenskapliga och mångformiga karaktären hos friluftsliv som kunskapsområde har gjort att även om denna rapport är fokuserad på vetenskaplig forskning så har jag sett det som nödvändigt att samla material med en bred ansats och sedan i efterhand sortera bort det påtagligt praktiskt orienterade. Jag har valt att kombinera följande typer av materialinsamlingar: en handfull tidigare forskningsöversikter, några sökningar i breda databaser, inventering av några vetenskapliga tidskrifter, och till detta lagt ett antal subjektiva kompletteringar ur egna samlingar. Forskningsöversikterna, databaserna och tidskrifterna

¹³ Se vidare om författarens reflektioner kring friluftsbegreppet i t.ex.: Sandell, 2003. Om den inte minst ideologiskt viktiga diskussionen om den nordiska friluftstraditionen i förhållande till t.ex. den anglosaxiska se t.ex. Breivik, & Løvmo, 1978; Tordsson, 2000; och Wiklund, 1995. I den nämnda FRISAM rapporten (Schantz & Silvander, Kommando) är det också ett viktigt observandum att då Peter Schantz där ägnar våra nordiska grannländer särskild uppmärksamhet har jag i huvudsak försökt hålla mig utanför Norden – vilket förstås skulle göra en snäv och traditionsbunden avgränsning till "friluftsliv" relativt ointressant som utgångspunkt för en internationell forskningsöversikt.

kommer att närmare presenteras och motiveras nedan och när det gäller de subjektiva kompletteringarna så motiveras de helt enkelt av att jag förstås hunnit samla på mig både en hel del skriftligt material och en hel del intryck och kontakter inom forskningsfältet under min egen nu 15-åriga forskningsverksamhet med friluftsinriktning.¹⁴ En viktig aspekt på denna mer personliga referensram är också mitt mångåriga engagemang inom friluftsupervisning och friluftorganisationer innan och efter att jag genomförde min forskarutbildning vilken hade en mer humanekologisk och utvecklingsorienterad inriktning.¹⁵ I praktiken har detta mer tydligt subjektiva materialinsamlingspår inneburit att när jag arbetat med framför allt den tematiska resultatsammanställningen ("Resultat" nedan) så har jag med hjälp av mina egna bokhyllor kunnat komplettera när jag tyckt mig se uppenbara luckor i det material som samlats in på mer systematiskt sätt. Generellt har jag också bara i begränsad utsträckning tagit med material äldre än 1990.

Databassökningar

En möjlighet att söka internationellt forskningsmaterial är att använda de större databaser som innehåller olika typer av material från olika tidskrifter och andra publikationer. Dessa databaser kan vara tematiska med avseende på typ av material (t.ex. Dissertation Abstracts nedan som tar upp avhandlingar) eller med avseende på olika kompetensområden (t.ex. Health som användes som en av sökgrupperna). I samråd med bibliotekspersonal läggs så sökprofiler upp och i detta fall har då inledningsvis sökts relativt brett för att sedan successivt vaska fram de huvudsakliga sökbegreppen "outdoor recreation" och dess överlappning med "benefit" och i någon mån med "review". En huvudsaklig roll för detta moment i arbetet var att få en första bred översikt över hur friluftsliv som forskningsfält (och särskilt då friluftslivets värden) ger avtryck i den internationella forskningsvärlden – var, hur, av vilka och med vilka begrepp och ansatser som fältet verkar beforskas. En konkret återknytning till avgränsningsdiskussionen (bl.a. fig. 1 ovan) är att här valdes efter vissa inledande sonderingar att ej använda det mycket breda begreppet "out-of-doors" utan det mer fokuserade "outdoor recreation".¹⁶ Här följer en kortfattad presentation av de databaser som användes.

¹⁴ För en översikt se författarens kapitel och dess referenser i: Sandell, & Sörlin, 2000.

¹⁵ Se exempelvis följande arbete vars föregångare med andra namn och inom scoutrörelsen första gången kom ut 1981: Brügge, m.fl. 2002.

¹⁶ Dessa var de begrepp som inledningsvis användes:

(Internationell forskning)
 - referee journals OR
 - dissertations OR
(forskningsöversikt) AND

Databasen: "Dialog" för inventering av databaser. I denna databas har man möjlighet att söka på tematiska grupper av databaser och en sökning i gruppen "Health" som består av 31 databaser utifrån sökbegreppen "outdoor recreation AND benefit" gav napp i 19 databaser. De i särklass bästa utfallen blev det i "SPORTDiscus" (231 träffar) och i "CAB Abstracts" (314 träffar). En sökning i databasgruppen "Psychology" gav napp i 16 databaser och här framstod "Gale Group Business A.R.T.S" med 424 träffar som bäst (därnäst kom databaser med i storleksordningen ett 60-tal träffar). Efter en del ytterligare inventeringar inkl. bl.a. begränsningsbegreppet "...AND review" valdes att gå vidare med en separat sökning i en databas för avhandlingar (Dissertation Abstracts nedan), i en databas för citering av vetenskapliga arbeten (ISI nedan) samt i databasen "SPORTDiscus". Grundstrategin bakom dessa val var att i första hand försöka fånga mer gedigna vetenskapliga arbeten inom fältet på bekostnad av diverse bokrecensioner, artiklar som bara marginellt kommer in på grundfrågan om friluftslivets värden, material som egentligen handlar om andra saker etc.

ISI (Institute of scientific information). Här gjordes en sökning utifrån ett material bestående av följande tre databaser: "Science Citation Index Expanded", "Social Sciences Citation Index" och "Arts & Humanities Citation Index", alla för åren 1986 - 2003 (i storleksordningen knappt 20 miljoner poster att söka bland totalt). I detta mycket breda material inventerades först sökorden enligt not 13 och därefter togs två utsnitt fram i form av material med dels något av friluftsbegreppen (exkl. "out-of-doors") vilket gav totalt 489 träffar och något av värdebegreppen (>100,000 träffar) vilket resulterade i en skärning med 16 träffar. När dessa kombinerades med begreppet "review" blev utfallet 0 och då gjordes i stället

-
- review;
 - (friluftsliv) AND**
 - out-of-doors OR
 - outdoor recreation OR
 - nature tourism OR
 - contact with nature OR
 - "friluftsliv" OR
 - outdoor life OR
 - nature AND recreation OR
 - nature AND leisure OR
 - (värden) AND**
 - value OR
 - worth OR
 - good OR
 - benefit OR
 - advantage OR

en sökning som kombinerade friluftsbegreppen (exkl. "out-of-doors") med "review" vilket resulterade i 21 träffar. Om det på så sätt framtagna materialet kan i korthet sägas:

- De flesta men absolut inte alla var att betrakta som direkt relevanta och det i ungefär samma utsträckning för båda delmaterialen och förutom några enstaka skrifter från 1990-talets början så var allt material koncentrerat till slutet av 1990-talet och de första åren på 2000-talet.

- Bland det relevanta materialet tycker jag att man kan urskilja följande huvudkategorier: (i) där landskapets naturvetenskapliga värden är utgångspunkt;¹⁷ (ii) där landskapets rekreativvärden är utgångspunkt;¹⁸ samt (iii) där frågor om planering av rekreativlandskap är utgångspunkt.¹⁹ Det bör också särskilt noteras att svenska forskare var relativt rikligt företrädade i det här urvalet.²⁰

Dissertation Abstracts Online. Denna databas innehåller framför allt amerikanska avhandlingar men också annat; så här presenteras databasen på Dialogs hemsida:

"Dissertation Abstracts Online is a definitive subject, title, and author guide to virtually every American dissertation accepted at an accredited institution since 1861. Selected Masters theses have been included since 1962. In addition, since 1988, the database includes citations for dissertations from 50 British universities that have been collected by and filmed at The British Document Supply Centre. Beginning with DAIC Volume 49, Number 2 (Spring 1988), citations and abstracts from Section C, Worldwide Dissertations (formerly European Dissertations), have been included in the file."

Här gav en sökning utifrån begreppen "outdoor recreation AND benefit" 45 träffar vilkas sammanfattningar har gått igenom för de 34 som gjorts fr.o.m. 1985. Nedanstående bild framstår då, vilken förstås måste läsas mot bakgrund av underlaget för den databas som den är tagen från enligt ovan.

¹⁷ Exempelvis: Götmark & Thorell, 2003; och Gordon, et.al 2002.

¹⁸ Exempelvis: Galloway, 2002; och Gray, et.al. 2003.

¹⁹ Exempelvis: Hamin, 2002; och Ribe, 2002.

²⁰ Förutom vad som nämnts i föregående fotnoter: Fries, et.al. 1998; och Rydberg & Falck, 2000.

- Det på detta sätt infångade materialet är att se som klart relevant i sin helhet (vilket är en indikation på att sökprofilen fungerar). Trots den vidgning av underlaget för databasen som anges i citatet ovan så består det nästan uteslutande av doktorsavhandlingar från USA, något som sannolikt både är en effekt av databasens urvalsram men också av att forskningen i nordamerika (f.f.a USA och i viss mån i Canada) ger ett dominerande intryck även i andra urvalsramar, t.ex. textböcker och tidskriftsartiklar.

- Gör man en jämförelse över åren får man följande mönster: under de knappt 20 åren från den första här medtagna 1966 och t.o.m. 1983 anges 11 arbeten, därefter är det närmast samma antal per femårsperiod (1984-88: 9; 1989-93: 12; 1994-1998: 8; 1999-2003: 5, sökningen gjordes i början november 2003). Att detta material visar en inledande ökning är rätt uppenbart, men om avmattningen efter mitten på 1990-talet är reell eller mer en effekt av eftersläpning med registreringar eller liknande är svårt att säga.

- I huvudsak tycker jag mig bland dessa avhandlingar urskilja följande tre dominerande inriktningar (vilka förstås också kan överlappa varandra): (i) miljöekonomisk metodutveckling där olika undersökningar av betalningsvilja, transportkostnader m.m. när det gäller naturturism och rekreation jämförs och vidareutvecklas; (ii) förståelse- och mobiliseringsinriktade studier av t.ex. handikappades möjlighet till friluftsliv, naturturisters upplevelser, olika etniska grupperns skillnader när det gäller i vilken utsträckning och på vilket sätt man bedriver friluftaktiviteter, organisationsmedlemskap och hälsomotivation; och (iii) planeringsrelaterade arbeten som tar sin utgångspunkt i förvaltningsfrågor, naturturismens betydelse och som ofta försöker utmytna i olika typer av rekommendationer till myndigheter och entreprenörer.

SPORTDiscus. En av de databaser som utifrån de bredare sökningarna ovan identifierades som lovande var SPORTDiscus. När en sökning gjordes i denna utifrån begreppen: "outdoor recreation AND benefit AND review" men utan tidsavgränsning blev det tre träffar varav alla relativt åldersstigna.²¹ Sökningar på "outdoor recreation AND benefit" för åren 1998 - 2003 gav sammantaget nio träffar med genomgående hög relevans och med en spridning över olika forskningsansatser på ett liknande sätt som refererats ovan.

²¹ Walsh, et.al. 1989; Dennis & Zube, 1988; och Cesario, 1969.

Tidigare forskningsöversikter

Här nedan presenteras ett antal tidigare gjorda forskningsöversikter. Jag har här valt att ta med några som nu är omkring 10-15 år gamla, dels för att något med motsvarande bredd och omfattning senare mig veterligen inte gjorts och dels för att få en viss möjlighet att reflektera över förändringar över tiden. Till dessa har lagts några med lite olika inriktningar och karaktär som gjorts under de senaste åren.²²

"A Literature Review: The President's Commission On Americans Outdoors" (1986).

Redan i min inledning ovan nämndes denna sex cm tjocka A4 rapport med 78 kapitel som illustration till den för en del förvånande stora mängd forskning som ändå finns internationellt om friluftsliv.²³ Till detta kan också läggas att denna litteraturöversikt är en av tre bilagor till avrapporteringen från den månghövdade kommission som då hade arbetat under två år för att göra en översikt över friluftsliv (outdoor recreation) till USAs president (de andra två bilagorna var: "case studies" och "study papers and reports"). Litteraturöversiktens indelning ger också en god bild över vilka forskningsfält man identifierade som särskilt intressanta; områden som fortfarande på många sätt ger en god bild av friluftsforskningens verksamhetsfält:

- *Trends and Demand* som bl.a. kopplar mot fritidens roll, demografiska förändringar och behovet av att följa förändringar och försöka förutse vad som blir viktiga frågor i framtiden;
- *Values and Benefits* som jag återkommer till nedan;
- *Natural Resources Management* som bl.a. handlar om planering, förslitning och naturvård;
- *Special Populations* som tar upp frågor om friluftsliv för handikappade, fattiga och olika etniska grupper (ett perspektiv jag något kommer att beröra under temat samhällsreflekterande ansatser i min resultatrapport, liksom nästa fält här nedan);²⁴

²² Det finns förstås också andra arbeten som här skulle kunna komma ifråga. Om inte Norge stått i fokus för annat kapitel i den parallella rapporten (Schantz & Silvander, Kommande) hade det t.ex. legat nära till hands att nämna dels konferensrapporter från FRIFO t.ex. Lerkelund, 2003; dels t.ex. breda färskas akademiska arbeten som: Tordsson, 2003. Bland andra breda internationella arbeten än de som här lyfts fram kan för den intresserad nämnas t.ex. med inriktning mot planering och resurshandling: Butler & Boyd, 2000; eller Newsome, et.al. 2002; Jackson & Burton, 1999. När det gäller förändringar över tiden bör också följande nämnas: Gartner & Lime, 2000; som visserligen inte är enbart fokuserad på friluftslivets värden i mer snäv bemärkelse, men med sina 37 kapitel om trender inom friluftsliv, fritid och turism och med sin mönstring av 56 författare och över 400 sidor ger ett mycket rikhaltigt material att ösa ur kring nuläge och framtid när det gäller många olika aspekter på friluftslivets relevanta frågor. Denna bok använder jag också som ett underlag för diskussionen under avsnittet om "Var forskas det om friluftsliv" nedan.

²³ A Literature Review 1986.

²⁴ Sandell, 2004.

- *Motivations and Barriers* som tar upp hinderproblematik (varför man ev. inte sysslar med friluftsliv);
- *Activity Participation Trends* som tar upp ett antal olika aktiviteter som t.ex. cykling, terrängkörning med motorcykel, fiske, jakt, camping, vandring och båtliv;
- *Urban recreation* som förutom parkfrågor tar upp t.ex. etniska aspekter;
- *Tourism* som särskilt uppmärksammar bl.a. naturvårdsfrågor och sociokulturella dimensioner;
- *Information and Communication* om informationskanaler och motivering;
- *Financing* som innehåller uppsatser om entréavgifter (USA har som bekant ingen större allemansrätt) och finansiella samarbeten för att få fram medel för t.ex. hälsoinriktat friluftsliv;
- *Other papers* där vi hittar bl.a uppsatser om barn och friluftsliv, utbildningsfrågor och reservat.

Bokens särskilda avsnitt om "Value and Benefits" har elva kapitel och bland dessa finner vi, förutom "An Integrating Overview" av avsnittets reviewers²⁵ fem som tar upp ekonomiska aspekter på olika sätt inkl. som del i nationalräkenskaper, för lokal och regional utveckling samt från ett mer individuellt perspektiv (betalningsvilja etc.). Några kapitel lyfter fram de mer sociala värdena kopplade till t.ex. olika organisationers verksamhet, läger och pedagogik. Ett annat kapitel kopplar till friluftslivets djupare mer existentiella dimensioner och pekar på att: "In the outdoors, one `touches base´ with something greater than can be found indoors. Encounter with creation re-creates".²⁶ Till detta kommer ett kapitel som fokuserar mer personligt kopplade värden och vi kan här t.ex. notera den handfull tabeller över olika värden och i vilka termer dessa skulle kunna uppskattas.²⁷ Kapitlets sista tabell (No. 6) är "A taxonomy of some probable personal benefits gained from use of outdoor recreation opportunities" och förtjänar utifrån mitt kapitels syfte att här återges i sin helhet:

A. Personal Development

1. Self-concept
2. Self-actualization
3. Self-reliance
4. Value clarification/Introspection

²⁵ Driver & Peterson, 1986.

²⁶ Rolston, 1986. (Citat från s. Values 103.)

5. Humility

6. Leadership

7. Spiritual growth

8. Aesthetic enhancement

9. Learning

B. Social Bonding

1. Family kinship

2. Kinship with significant others

3. Meeting new people

C. Therapeutic/Healing

1. Clinical problems (drug abuse, etc.)

2. Stress/tension mediation

3. Physical rest

D. Physical Fitness/Health

E. Stimulation

F. Independence/Freedom

G. Nostalgic

H. Commodity-related

"Introductory Readings on the Benefits of Outdoor Recreation" (1991). Som ett annat exempel på samlingsverk med texter som nu är omkring 15 år gamla är ett två centimeters kompendium med artiklar utgivna av Canadian Parks Service och bl.a. använt för utbildningsändamål.²⁸ Förutom fyra uppsatser från presidentrapporten refererad ovan så innehåller denna samling 12 artiklar från vetenskapliga tidskrifter, konferensrapporter, enskilda uppsatser och bokkapitel. Vi kan här också notera den indelning som man inledningsvis gör om vilka värden man ser i friluftsliv, nämligen: psykiska, fysiska, sociala och ekonomiska.

²⁷ Driver & Brown, 1986. I tabell 1 finns t.ex. en förteckning över 17 värden och där t.ex. det första "Enjoy Nature" har följande tre skalor angivna: "Scenery"; "General Nature Experience" och "Undeveloped Natural Area".

²⁸ Introductory Readings on the Benefits of Outdoor Recreation, 1991.

"Benefits of Leisure" (1991). Om man siktar mer åt fritidsperspektivet i bred bemärkelse kan med specifik inriktning mot just dess värden och motiv nämnas boken "Benefits of Leisure".²⁹ Boken är på knappt 500 sidor och har bl.a. "state-of-knowledge" kapitel om:

- Health Benefits of Physical Activity;
- Cardiovascular Benefits of Physical Activity;
- Psychophysiological Indicators of Leisure Benefits;
- Leisure and Self-Actualization;
- Self-Identity Benefits of Leisure Activities;
- The Personal and Social Benefits of Sport and Physical Activity;
- Programmed, Nonclinical Skill Development Benefits of Leisure Activities;
- Recreation for the Mentally Ill;
- Spiritual Benefits of Leisure Participation and Leisure Settings;
- The Learning Benefits of Leisure; Developmental Benefits of Play for Children;
- Mood as a Product of Leisure: Causes and Consequences;
- Benefits of Leisure for Family Bonding;
- Organizational Wellness; Benefits of Leisure Services to Community Satisfaction;
- Leisure Resources, Recreation Activity, and the Quality of Life;
- Parks and Recreation: More than Fun and Games.

Mönstringen är bred, referenserna rikhaltiga men friluftsperspektiv kommer här bara in som en aspekt av fritid vilket som sagt är bokens tema och då stickordsregister saknas får man nog snarare se det som en bra källa att ösa ur när man behöver material kring något friluftslivsrelaterat problems vidare kontext.

"Studies in Outdoor Recreation: Search and Research for Satisfaction" (1999). Som första exempel på nutida forskningsöversikt vill jag lyfta fram Robert Mannings "Studies in Outdoor Recreation".³⁰ Detta är den andra upplagan av denna breda översikt över friluftsliv och är närmast att se som ett gott försök att för inte minst undervisningsbruk beskriva friluftsliv som kompetens och arbetsfält (eller förstås snarare "outdoor recreation" som i allt dylikt material, se inledningen ovan). På framsidan av bokens första upplaga från 1986 står det också: "A review and synthesis of the social science literature in outdoor recreation". Vi kan också notera att på de knappt 15 åren mellan upplagorna har boken växt från 166

²⁹ Driver, et.al., 1991.

³⁰ Manning, 1999.

paginerade sidor till 374. Ett kapitel heter "Motivations and Benefits in Recreation: A Behavioral Approach" som jag återkommer till i resultatrapporten.³¹

"Nationell och internationell miljödidaktisk forskning: En forskningsöversikt" (2003).

Som ett exempel på att det även görs relevanta forskningsöversikter i Sverige så har jag här tagit med ett kapitel ur en rapport om miljödidaktisk forskning.³² Det är ett kapitel skrivet av Johan Öhman om "Miljöfostran i naturen" vilket är ett viktigt område för diskussioner om friluftslivets värden.³³ Öhmans kapitel bygger också inte minst på internationella forskningsarbeten och sätter även in friluftsliv och utomhuspedagogik i ett pedagogiskt forskningssammanhang. Han gör i denna översikt flera viktiga distinktioner, bl.a. skiljer han på en utomhuspedagogisk och en friluftspedagogisk undervisnings- och forskningstradition där den förra både finns sedan gammalt i t.ex. Sverige men i stor utsträckning är kopplad till bl.a. Nordamerika och England.³⁴ Den senare, friluftspedagogiska undervisnings- och forskningstraditionen, är av betydligt mindre omfattning och i huvudsak kopplad till den nordiska friluftstraditionens särdrag och följdaktligen i huvudsak representerad i form av forskningsarbeten från Norden (denna diskussion kommer jag tillbaks till i resultatrapporten³⁵). Öhman pekar också bl.a. på den stora generella betydelsen av olika forskningsansatser (t.ex. positivistiska vs. tolkande vs. socialkritiska) för hur man tacklar friluftsliv- och utomhuspedagogiska frågor.

"Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation" (2003). Avslutningsvis bland dessa forskningsöversikter så vill jag peka på den nyutkomna encyklopedin om fritid och friluftsliv där vi kan hitta avsnitt om "Benefits", "Experiences" och "Health" m.m.³⁶ Vi kan här t.ex. notera följande uppräkningslista över "benefits" (och som då alltså kopplas till fritid och friluftsliv, inte bara det senare):

- better mental and physical health and health maintenance;
- personal growth, development, and appreciation of self;
- positive changes in mood and increased overall quality of life;
- social and cultural benefits (t.ex. kopplat till medborgarskap, identitet, socialisering);

³¹ Sandell, 2004.

³² Öhman, 2003.

³³ Se vidare i Sandell, 2004.

³⁴ Se t.ex.: Dahlgren & Szczepanski, 1997; Rantatalo, 2002.

³⁵ Ibid.

³⁶ Jenkins & Pigram, 2003. Uppräkningarna är hämtade fr. s. 32, resp. 350-351.

- economic benefits (inkl. t.ex. arbetstillfällen, välfärdsvinster för samhället, turismintäkter);
- environmental benefits (inkl. t.ex. vidmakthållande av viktiga natur- och kulturmiljöer, ökat miljöengagemang).

Eftersom detta är ett mycket färskt material – och som ytterligare en illustration till friluftsområdets bredd – kan vi t.ex. också notera följande förteckning när det gäller vilka land- och vattenbaserade friluftaktiviteter (under "outdoor recreation") som man anser ökat: golf; bicycle riding; walking/day hiking and back-packing; photography; nature study; orienteering; mountaineering, rock climbing and caving; off-road (four-wheel) driving; rafting, wind-surfing, water-skiing, tubing and jet-skiing; and snow skiing/snowboarding and cross-country skiing.

Tidskriftsinventeringar

Inte minst som ett sätt att komplettera ovanstående tidigare forskningsöversikter med mer färskt material så gjordes sökningar i olika vetenskapliga tidskrifter. Då friluftsliv både kan behandlas inom mångvetenskapligt tematiska tidskrifter med inriktning mot t.ex. fritidsfrågor, samhällsplanering eller turism, men också kan behandlas inom traditionella discipliners tidskrifter (t.ex. psykologi, historia) så kompletterades de mångvetenskapliga med några med geografisk inriktning. Dels är kulturgeografi en av de traditionellt viktigare disciplinerna för många friluftsförfrågor och dels är det min egen disciplinära hemvist. Av primärt intresse sågs utifrån detta följande tidskrifter:

- J. of Leisure Research;
- Leisure Studies;
- Environment and Behavior;
- J. of Sustainable Tourism;
- J. of Applied Geography;
- Tourism Geographies;
- Environmental Education Research; och
- Annals of Tourism Research.

Vid sökningar i dessa tidskrifters arkiv använder man i praktiken sökmöjligheterna för de förlag som ger ut respektive tidskrift³⁷ och då dessa inte alltid söks utifrån viss tidskrift så kan

³⁷ I dessa fall: Elsevier Science Direct; Ebsco Host Research Databases; och SwetsWise: Swets Information Services.

vi utifrån de träffar det blev konstatera att också bl.a. följande tidskrifter kom med relevanta artikelrubriker förutom de ovan uppräknade – en god illustration till friluftsområdets mångvetenskapliga prägel: *Tourism Management*; *Landscape and Urban Planning*; *Biological Conservation*; *J. of Environmental Management*; *J. of Environmental Economics and Management*; *ICES Journal of Marine Science*; *Land Use Policy*; *Ecological Economics*; *J. of Rural Studies*; *Parks & Recreation*; *J. of Physical Education, Recreation & Dance*; *Human Dimensions of Wildlife*; *Tourism Economics*; *J. of Ecotourism*; *Tourist Studies*; och *Conservation Biology*.

Sökningar gjordes i februari 2004 med nedanstående sökbegrepp och utfall. Förutom den sökning som gav 178 träffar och som innehöll relativt många icke vetenskapliga arbeten så hade utfallen i allmänhet hög relevans. Däremot kommer inte artiklarnas innehåll att här närmare kommenteras utan detta material kommer bl.a. in som underlag för resultatdelen och refereras där vid behov parallellt med annat insamlat material.³⁸

Elsevier Science Direct med bl.a. tidskrifterna: *Ann. of Tourism Research*; *J. of Applied Geography*.

- 6 träffar för: outdoor recreation AND benefit, 1980 - 2003;
- 17 träffar för: outdoor recreation, 2000 - 2003.

Ebsco Host Research Databases med bl.a. tidskrifterna: *Environmental Education Research*; *J. of Leisure Research*.

- 0 träffar för: outdoor recreation AND benefit AND review;
- 18 träffar för: outdoor recreation AND benefit, utan tidsbegränsning: första träff 1994;
- 178 träffar för: outdoor recreation, 2000 - 2003.

SwetsWise: Swets Information Services med bl.a. tidskrifterna: *Leisure Studies*; *Environment & Behaviour*; *J. of Sustainable Tourism*; *Tourism Geographies*.

- 4 träffar för: outdoor recreation AND benefit, utan tidsbegränsning: första träff 2000;
- 13 träffar för: outdoor recreation, 2000-2003.

³⁸ Sandell, 2004.

Var forskas det om friluftsliv?

Det är naturligtvis en rimlig tanke att utifrån en sådan här internationell utblick försöka få en uppfattning av var de starka forskningsmiljöerna finns i termer av t.ex. institutioner, universitet, länder och discipliner. Samtidigt – p.g.a. ämnesfältets stora bredd illustrerat på olika sätt ovan – framgår det mycket snabbt att sådana sammanställningar snarast blir en spegling av hur sammanställaren uppfattar friluftsfältet. Man får alltså i första hand ett resultat som återspeglar vilken typ av forskning man tänker på när man säger friluftsforskning, handlar det om: landskapsuppfattningar, turisttrender, utbildningsfrågor, planering, eller? Den här problematiken framgår förhoppningsvis med all önskvärd tydlighet om man ställer sig motsvarande fråga för t.ex. Sverige – var bedrivs det friluftsforskning här? Svaret kommer att bli helt styrt av vilken typ av friluftslivrelaterad forskning man avser och det enda rimliga svaret (till t.ex. en extern förfrågan) är att illustrera bredden med olika exempel – precis som är gjort i detta kapitel och dess parallella resultatrapport. Till detta kommer förstås generella aspekter som forskares stora rörlighet och att ofta nätverkskonstruktioner är viktigare än fysiska platser när det gäller var kunskap genereras. Det här innebär att det bästa rådet för den intresserade är att söka upp den typ av friluftslivrelaterad forskning man är intresserad av och se av vilka den är skriven och var de är verksamma. Exempelvis kan man göra det genom att söka utifrån i de forskningsöversikter och tidskrifter som ovan refererats liksom genom att studera de referensöversikter och sammanfattande diskussioner som görs i resultatdelen nedan. Jag vill också peka på att en bra övergripande introduktion till källor när det gäller forskning om friluftsliv är det särskilda avsnittet "Notes on Sources: A Guide to the Social Science Literature in Outdoor Recreation" som återfinns i Robert Mannings bok vilken refererades ovan. Här diskuteras tidskrifter, konferenser, databaser m.m.³⁹

Som ett sätt att ändå något försöka något konkretisera frågan om var friluftslivrelaterad forskning bedrivs så har i bilaga gjorts en genomgång av inriktning och hemvist för de 56 medarbetarna i antologin "Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism"⁴⁰ Argument för att välja en bok som denna är att den relativt färsk (2000), den har ett relativt brett anslag som framgår av titeln, den är utgiven av ett internationellt förlag med säte i både USA och Storbritannien, och den är framtidsinriktad (vilket skulle kunna vara ett argument för att den tar upp forskning som berör frågor med aktualitet under en tid framåt). Alla urval är dock förstås obalanserade

³⁹ Manning, 1999, p. 298-305.

⁴⁰ Gartner & Lime, 2000. Se bilaga: "Inriktning och hemvist för de 56 medarbetarna i antologin 'Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism'".

på något sätt och förutom att delar av turismfrågorna förstås ligger långt från friluftsliv så är ett observandum i detta fall att de två redaktörerna är från University of Minnesota, USA, vilket gissningsvis ger en viss överrepresentation för forskare knutna dit. Samtidigt är i särklass den mesta forskningen inom fältet gjord i USA vilket är en viktig slutsats i sig och gör redaktörernas hemvist logisk. I vilket fall så ger förhoppningsvis denna bilaga en viss känsla för vilken typ av inriktningar (discipliner och kunskapsfält) och placering (institutioner, institut, universitet och länder) som är särskilt frekventa när det gäller här aktuell forskning. Till det kan också läggas en påminnelse om denna rapports inledande avgränsningsdiskussion när det gäller friluftsbegreppet och dess nära knytning till en Nordisk friluftstradition – vilket då förstås i en mer snäv mening gör frågan om var forskning om "friluftsliv" bedrivs ganska enkel att besvara, nämligen i Norden (vilket med få undantag är fallet när det gäller de mer specifika aspekterna av den Nordiska friluftstraditionen). Och då blir det i mycket en icke-fråga i en internationell forskningsutblick som denna och man hänvisas till Peter Schantz kapitel i FRISAMs rapport.⁴¹

Resultat

Introduktion

Även om detta huvudavsnitt i rapporten är betitlat "resultat" så vill jag påminna om att tidigare genomgångar av friluftsbegrepp, databaser, tidskrifter och litteratur naturligtvis också är att se som resultat när det gäller rapportens övergripande fråga om *var* det skrivits *vad* om friluftslivets värden i internationell forskning. Skillnaden i detta resultatavsnitt är att jag här kompletterar och något summerar tidigare gjorda förslag på förteckningar över vilka friluftslivets värden ofta anses vara ("Förslag på förteckning över...") och lyfter fram en handfull övergripande teman för forskningen och något försöker fördjupa dessa perspektiv (existentiella, samhällsreflekterande, pedagogiska, hälsorelaterade och ekonomiska). Läsaren bör här också ånyo ha i åtanke att i annan rapport som gjorts parallellt⁴² så återfinns ett kapitel om högre friluftsutbildningar och friluftsforskning i Sverige och Norden och i annan parallell rapport för Naturvårdsverket görs en svensk forskningsöversikt med inriktning mot planering

⁴¹ Schantz & Silvander, Kommande.

⁴² Schantz & Silvander, Kommande.

för friluftsliv inkl. en internationell utblick⁴³ – båda ansatserna är förstås mycket viktiga perspektiv men som jag därför valt att tona ner i denna rapport.

Det har förhoppningsvis av tidigare text framgått att det inte finns några möjligheter att med någon tvärsäkerhet påstå vilka friluftslivets värden är (t.ex. hälsa, personlig mognad, miljöengagemang etc.) i bemärkelsen att det är vetenskapligt bevisat att de är det för alla i alla sammanhang. Men jag kommer i det följande för de teman jag valt dels ge förslag på viktiga aspekter t.ex. indelningar, forskningstraditioner, ansatser och frågor; och till detta kommer jag att ge ett antal exempel på referenser inom respektive tema. Tanken är förstås att läsaren utifrån detta dels har möjlighet att något orientera sig bland de frågor, ansatser och traditioner som förefaller av särskilt intresse och kunna ha viss beredskap för vilka komplikationer som kan ligga i dessa samt ha lite kännskap med vilka deras alternativ kan vara. Till detta kommer ambitionen att genom givna referenser och tidigare i detta kapitel givna exempel på var material finns att hämta själv söka sig vidare – för att referera forskning eller för egna forskningsinsatser.

Samtidigt är en vanligt förekommande fråga – inte minst när det gäller friluftslivets värden – från praktiker, politiker och organisationer i vilken utsträckning som "forskningen har bevisat" den ena eller andra goda effekten. Och för att inte som forskare bara dra mig tillbaka med de vanliga förbehållen om "komplicerat", "å ena sidan och å andra sidan" etc. så inleds detta resultatavsnitt nedan med ett visserligen mycket översiktligt men ändock resonemang om möjligheter och svårigheter när det gäller vetenskaplig legitimering. Detta är skrivet inte minst med tanke på att en del läsare av denna rapport sannolikt har begränsad erfarenhet av forskningsverksamhet. Avsnittet är också skrivet mot bakgrund av de ökande ambitioner som vi idag tycker oss se när det gäller framtida forskningsanknytning för friluftsliv (se t.ex. mitt särskilda avsnitt om detta i denna rapport) och då det förstås är viktigt för alla aktörer att både kunna se forskningens som jag tror stora möjligheter och samtidigt inte från början bygga in förväntningar som få forskare skulle se det som realistiskt att försöka svara upp mot.

Några inledande reflektioner om vetenskaplig legitimering

Det här är förstås inte platsen att försöka ge en vetenskapsteoretisk grundkurs men jag tror alltså det är viktigt att dels peka på några exempel på olika forskningsperspektiv samt att

⁴³ Emmelin, Fredman & Sandell, 2004.

något diskutera olika principiella utgångspunkter för forskning om friluftsmotiv och friluftsvärden. Detta som en nödvändig referensram när det gäller frågor om i vilken utsträckning och på vilket sätt som forskning kan förväntas bevisa friluftsvärden och legitimera friluftsliv och friluftssatsningar.

En aspekt på vetenskapligt arbete är skillnaden mellan vad som av olika skäl anses vara "*forskningsintressant*" respektive "*forskningsbart*". Det handlar alltså om spänningen mellan å ena sidan det som man vill ha beforskat (t.ex. hur bra det är att vara i naturen) och i vilken utsträckning forskningen anser att frågan är möjlig att tackla med vetenskapliga metoder. Inom det första perspektivet om vad som är intressant så döljer sig också inte sällan en skillnad mellan vad som av olika grupper i samhället anses vara forskningsintressant (under termer som: samhällsrelevant, nyttig, användarorienterad etc.) respektive vad som anses inomvetenskapligt intressant att beforska (t.ex. för teori- eller metodutveckling). När det gäller frågan om vad som är forskningsbart så varierar förstas svaren i stor utsträckning med vilka forskare (traditioner, discipliner, metoder etc.) som man frågar. Alltså vad olika forskare har för krav eller syn på att en forskningsansats kan anses vara "vetenskaplig". Exempelvis i vilken utsträckning som kvantifiering anses vara ett nödvändigt kriterium på vetenskaplighet eller i vilken utsträckning en kvantifiering för vissa typer av forskningsfrågor snarare riskerar att ge en falsk exakthet och snedvrider uppmärksamheten till just det som går att mäta kvantitativt.

Ett annat spänningsfält som är viktigt att ha i åtanke är mellan de forskningsansatser som i första hand har som ambition att vara "*belysande*" respektive de som vill vara "*bevisande*". De förra handlar ofta om att beskriva och tolka olika fenomen, t.ex. friluftslivets framväxt i Sverige, eller beskriva och tolka en grups erfarenheter eller synsätt, t.ex. hur förskollärare upplever att barnen påverkas av att vara i naturen. Den bevisande ansatsen vill mer entydigt koppla ihop orsak och verkan i termer av t.ex. att utomhusvistelse leder till bättre fysisk hälsa. Ofta men inte alltid är de här två forskningsperspektiven parallella till olika metodansatser (där det belysande och beskrivande ofta sker i kvalitativa termer och det bevisande i kvantitativa) och till vetenskapsfält (där det belysande i regel är knutet till humaniora och samhällsvetenskap och det bevisande till annan samhällsvetenskap, naturvetenskap och medicin). Det är här också viktigt att notera den bevisande ansatsens stora styrka när man verkligen kan peka på relativt starka samband. Men det är också viktigt att se dess behov av att kunna bryta ner forskningsproblemet i relativt isolerade fenomen (typ kemiskt ämne i

förhållande till kroppslig reaktion) men samtidigt dess svårigheter att tackla komplexa och svåravgränsade frågor (typ: uppfostran, känsla för naturen och miljöengagemang). Följande slutsats är alltså inte förvånande i en forskningsöversikt över de sökta kopplingarna mellan:

- (i) friluftaktiviteter;
- (ii) sammanhang (landskap, socialt, förvaltning);
- (iii) motiv (t.ex. risktagande, utmaningar, grupptillhörighet); och
- (iv) olika värden (personliga t.ex. självkänsla; sociala t.ex. familjesammanhållning; ekonomiska t.ex. lägre sjukvårdskostnader; och miljörelaterade t.ex. ökat naturvårdsengagemang).

"However, these higher order benefits [iv ovan] are somewhat abstract and are difficult to measure and associate directly with recreation participation. For this reason, empirical study of the behavioral approach to recreation has focused primarily on Level 3 demands and motivations [iii ovan]".⁴⁴

Samtidigt är det naturligtvis just kopplingen till de högre värdena som är särskilt forskningsintressant. Annorlunda uttryckt; att bevisa att det är ohälsosamt att inte alls röra på kroppen är lätt, men att kunna visa om och på vilket sätt det är bättre att röra på kroppen i ett naturlandskap än i en gymnastiksal är betydligt svårare – särskilt om vi gör anspråk på att det är ett förhållande som gäller i stort sett alla, alltid och överallt. Vi kan i linje med detta t.ex. läsa följande om "lärandeforskning inom den positivistiska traditionen" (i linje med "bevisande" ovan) där olika försök att bekräfta eller förkasta förväntade positiva effekter av utomhuspedagogiska ansatser refereras.

"I det typiska fallet är det effekterna av en specifik och tidsbegränsad utomhuspedagogisk ansats, t. ex. en veckas lägerskola, som är föremålet för studien. En vanlig metod är enkätundersökning med flervalssalternativ som genomförs före och efter den specifika utbildningsansatsen; alternativt jämförs den grupp som deltagit i utomhusundervisningen med en kontrollgrupp som undervisats inomhus. Resultaten av dessa studier visar på osäkra samband mellan utomhuspedagogiken och dess förväntade effekter. Resultaten är mycket varierande. ... Särskilt osäkert och problematiskt tycks det förväntade sambandet mellan kunskap, attityd och beteende vara".⁴⁵

När det gäller friluftrelaterad forskning så är det också viktigt att komma ihåg dess relativt korta historia som nämndes inledningsvis. Detta gör att mycken forskning är av mer

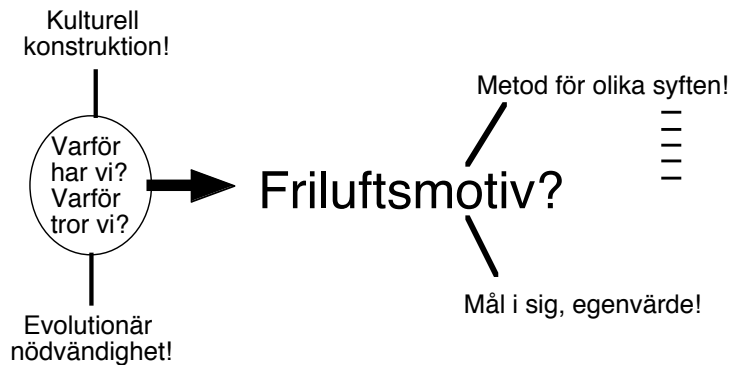
⁴⁴ Manning, 1999 p. 159.

⁴⁵ Öhman, 2003 s. 70-71. Här finns också en mängd referenser till internationell forskning i dessa frågor.

inventerande och nyfiket undersökande (explorativ) karaktär liksom att mycken forskning är av relativt beskrivande och summerande karaktär (deskriptiv; t.ex. hur många som gör eller tycker någonting). Däremot är mer teoretiskt grundad forskning med friluftsliv som sin utgångspunkt och som systematiskt och utifrån relativt väl samlade angreppssätt tacklar fältet mindre vanligt (alltså vad som kännetecknar mer etablerade vetenskapliga discipliner; ett vetenskapligt "ämne"). Till detta hör förstås kompetensfältets mångvetenskapliga karaktär vilket gör att det under överskådlig tid också verkar mycket rimligt att så kommer att vara fallet. Däremot behöver inte detta hindra att man utifrån *olika* men relativt etablerade och teoretiskt grundade forskningstraditioner i termer av t.ex. vetenskapliga discipliner har alla möjligheter att på ett hedervärdigt sätt tackla friluftsliv som forskningsfält (vilket förstås också redan sker).

Nedanstående figur (Fig. 2) försöker teckna en viktig grundläggande referensram för diskussioner om friluftslivets värden. Det handlar om dels den vanliga uppdelningen mellan att se friluftsliv i första hand som en metod för olika syften (t.ex. hälsa, nationell mobilisering, gruppsolidaritet, personlig utveckling etc. etc.) respektive som ett egenvärde, något existentiellt, en livskvalitet och ett mål i sig självt. En viktig skillnad mellan dessa två motiv är att när det gäller det förra instrumentella perspektivet är det relativt lätt att se att det kan finnas alternativa metoder. Exempelvis om syftet är kroppsrörelse så kan t.ex. ett gym, eller att spela fotboll vara ett sätt att uppnå samma syfte och om syftet är miljöengagemang så kan tv-program, litteratur och politisk debatt vara alternativ. Men när det gäller friluftslivets egenvärde är det inte självklart att det överhuvud taget finns något alternativ. Om det är just den känsla man har framför lägerelden man är ute efter så blir friluftslivet nödvändigt för att uppnå just detta värde; och om kontakt med naturpräglade landskap är viktig del i åtminstone ett bredare hälsoperspektiv så är inte en gymnastiksal ett alternativ. Figurens andra sida är för dessa vetenskapsresonemang av särskilt stor betydelse. Det handlar om vad vi ser som huvudsakligt underlag för att tro att friluftslivet kan fungera för att besvara olika motiv. Dels kan man se det i första hand som en evolutionär nödvändighet; en konsekvens av människans utvecklingshistoria i naturpräglade landskap och då vi för att må bra och utvecklas kroppsligt och mentalt bör söka upp den typ av miljöer som vår konstitution skapats för. Ser vi i stället intresset för friluftsliv i första hand som en kulturell konstruktion så är idén om det positiva i att t.ex. vandra i fjällen, bo i tält, bada i havet och grilla korv något som skapats i det samhälle där vi lever genom inflytande från föräldrar, lärare, reklam m.m. Att detta inte minst handlar om vad man lägger i begreppet friluftsliv är förstås uppenbart. Avses i grunden någon sorts

naturmöte och/eller fysisk utomhusvistelse eller ligger t.ex. både motorbåtar och utförsåkning utanför begreppet?

Figur 2. Detta är ett sätt att illustrera en av de viktigaste tolkningsramarna runt friluftsliv, nämligen – till höger – dess roll som metod för olika syften respektive som mål och egenvärde; samt – till vänster – två principiella förklaringsgrunder till dessa friluftslivets värden, nämligen att vi socialiserats in till detta genom vår kultur, respektive att det är genetiskt betingade värden som vi fått genom människans evolutionshistoria.

På en ytlig nivå är det förstås inte svårt att hitta argument för både det evolutionära och det kulturella perspektivet. Exempelvis hur vår kropps behov av rörelse eller dess perceptionsorgans utformning (t.ex. syn och doftsinne) är beroende av vår evolutionära historia och detta påverkar förutsättningarna för t.ex. friluftsliv. Men det är också uppenbart, t.ex. om man studerar historia, hur tankar om vad som är natur, vad som är vackert och vad man bör göra och inte göra i landskapet varierar i olika tidsperioder och hos olika grupper. Exempelvis hur det vi kallar friluftsliv och ser som eftersträvansvärda friluftslandskap i så stor utsträckning är knutna till ideal etablerade i huvudsak under de senaste ca 100 åren hos de västliga industriländernas högre samhällsskikt. Men även om det alltså inte är lätt att på något självklart sätt säga hur viktiga de här perspektiven är i förhållande till varandra (evolution vs. kultur, respektive mål vs. metod) så spelar den här referensramen en enorm betydelse för man ser på t.ex. vilken forskning som bör bedrivas, hur den bör genomföras och hur man bör tolka den.⁴⁶

Avslutningsvis i detta delavsnitt om forskningens möjligheter och inte minst svårigheter att utgöra ett otvetydigt underlag för t.ex. samhällsbeslut om prioritering och hantering av

friluftslivets värden så vill jag peka på att människors intressen och engagemang förstås är ett viktigt argument i sig (och vetenskapligt undersökningbart). I ett demokratiskt samhälle finns det all anledning att prioritera utifrån vad många människor upplever som viktiga värden (t.ex. friluftsliv och naturkontakt som metod för olika syften och som egenvärde). Och då kan man även förstås acceptera att olika personer kan ha olika förklaringsgrunder för dessa sina värderingar (t.ex. i termer av kulturell konstruktion respektive evolutionär nödvändighet enligt ovan). Att något inte på ett entydigt sätt kan bevisas vetenskapligt (t.ex. om stillhet i ett naturpräglad landskap kan ersättas av meditation inomhus) är förstås inget skäl för att inte samhället t.ex. skall satsa resurser på t.ex. stillhet i naturpräglade landskap om många människor anser att det har ett stort värde! Parallellt med dessa demokratiska aspekter är det dock viktigt med forskning som på olika sätt försöker fördjupa allas våra kunskaper om frågorna och inte minst försöker vara "fördomskontrollör" och kritiskt granskar olika antagna samband och förhållanden och detta även om många anser att det är självklart "hur det egentligen är". Och detta bör gälla både belysande forskning (t.ex. om friluftslivets framväxt och vad olika grupper upplever när de lever friluftsliv) och bevisande forskning (t.ex. fysiska och psykiska hälsoeffekter av friluftsliv jämfört med andra aktiviteter).

Ytterligare förslag på värde- och motivationsförteckningar

En orsak till att ägna ännu några meningar åt olika förslag på förteckningar över rubriceringar av friluftslivets värden är inte minst att peka på att själva kategoriseringen av värden innehåller viktiga ställningstaganden i sig självt (och alltså ett forskningsresultat när det gäller vetenskapligt underbyggda förteckningar). Är t.ex. "stillhet" en del av en civilisationskritik, ett hälsoperspektiv, ett religiöst perspektiv, ett estetiskt eller pedagogiskt värde? Är det kanske något man sökt sig till därför att man verkligen söker det eller är det mer en beteckning på vad man fann när man i brist på eller som alternativ till annan verksamhet eller andra sociala sammanhang sökt sig ut i naturen?⁴⁷ Det är alltså viktigt att fundera på vad någonting är ett uttryck för och på så sätt blir även vad som ser ut som ganska oskyldiga listor över olika kategorier av värden resultat som det är viktigt att förhålla sig till.

⁴⁶ Några svenskspråkiga diskussioner om genetiska vs. kulturella tolkningsmönster är t.ex.: Hacking, 2000; Grahn, 1989; Uddenberg, 1993. När det gäller svenskspråkiga översikter över förändringar av natur-och landskapssyn liksom friluftslivets framväxt se t.ex. Sörlin, 1991c; Sandell & Sörlin, 2000.

⁴⁷ Jämför t.ex. ett av de teman som återfanns i en fallstudie bland friluftsenagerade, nämligen: "Naturen som alternativ gemenskap"; Sandell, 1996f.

Förutom vad som nämnts ovan om olika förslag på förteckningar över vilka typer av värden som kopplas till friluftsliv (t.ex. i presentationerna av sökningar bland avhandlingar och i tidigare forskningsöversikter ovan) så vill jag här gärna lyfta fram den vidare referensram som görs som en del av bakgrunden till en övergripande artikel om den naturbaserade rekreationens betydelse i Canada.⁴⁸ Man pekar här på en grundläggande indelning i primära och sekundära värden när det gäller naturens tillgångar (natural assets). De förra är av typen atmosfär, vatten och land och när det gäller de senare, de sekundära, räknar man upp:

- Cultural and Social Identity Values
- Individual Growth and Well-Being Values
- Educational Values
- Scientific Values
- Productive Use - Economic Values
- Consumptive Use - Subsistence Values
- Existence or Vicarious Values
- Generational or Option Values (Future Use)

Och man påpekar att: "It is important to remember that secondary values can not exist without the primary, life-support values". Vi ser här både den täta kopplingen mellan grundläggande humanekologiska aspekter på människans naturrelation och de mer fritids- och rekreationsinriktade (som står i fokus för detta kapitel). Och vi ser också den täta kopplingen mellan värden som ofta räknas som något utanför fritid och friluftsliv (produktion, ekonomi m.m.) och sådana värden som just brukar lyftas fram när det gäller friluftsliv (identitet, personlig utveckling, utbildningsmöjligheter, välbefinnande etc.). De här två kopplingarna till friluftslivets värden – till humanekologi och till produktionsfrågor – är viktiga att ha i åtanke när det gäller försöken att identifiera just friluftslivets värden. Detta både i termer av svårigheterna att skilja ut det ena från det andra (typ: miljöpedagogik vs. fysisk planering vs. naturturism) men också som en sannolik del i varför friluftslivets värden inte sällan omges av ett närmast existentiellt engagemang. Det här är förslagsvis en viktig del i varför det ofta känns så fel att försöka reducera friluftsliv till en fritidsaktivitet bland andra (typ schack eller fotboll).

För att ge ett exempel på hur förarbetet till en listning av friluftslivrelaterade värden kan gå till (och illustrera komplexiteten) så kan vi notera en undersökning där knappt hundra personer

⁴⁸ Gray, et.al. 2003 p 131.

fick svara på enkäter om olika tänkbara värden före och efter en 12-dagars älvfärd. Det visade sig att de värden som man angav kunde grupperas enligt följande (i fallande ordning):

"Nature/Outdoors", "Adventure/Risk", "Physical Health and Exercise", "Escaping Routine", "Well-being", "Family Bonding", "Personal Confidence", och "Social Skills".⁴⁹

Avslutningsvis när det gäller förslag på värdeförteckningar så vill jag här peka på en litet annorlunda indelning av friluftslivets (eller snarare naturkontaktens) värden som Terry Hartig gör i en också i övrigt mycket givande översiktsartikel.⁵⁰ Han platsindelar sin genomgång över naturkontaktens värden enligt följande: (i) "views of nature", (ii) "gardens", (iii) "nearby nature" och (iv) "wilderness experience". Att friluftslivets värden på olika sätt är plats- och landskapsrelaterade är en viktig aspekt som jag också återkommer något till i avsnittet nedan om existentiella ansatser.

Utifrån dessa och tidigare refererade exempel på olika förteckningar över friluftslivets värden anser jag att vi bl.a. kan konstatera följande:

- Förteckningarna är mycket breda och det är i själva verket svårt att hitta något värde knutet till mänskligt liv som inte kopplas ihop med friluftslivets goda inverkan och möjligheter.
- Indelningarna varierar mycket och jag tycker mig inte se någon självklar kategorisering som bör användas på andras bekostnad (vilket förstås hänger ihop med den stora bredden enl. föregående punkt).
- Jag har svårt att se några riktigt dramatiska förändringar över tiden. I huvudsak verkar de värden som det på olika sätt refererats till (även om det i tidigare perioder inte var kopplat till forskning) under friluftslivets i huvudsak ungefär 100-150 åriga historia ser också ut att vara de som återkommer idag, även om uttryck och begrepp som använts förstås ändrats över tiden. Denna rapport handlar om internationell friluftsforskning och sådan förekom som sagt knappast före andra världskriget men för att ge eftertryck till den här sista viktiga punkten om friluftsvärdenas kontinuitet över tiden vill jag här ändå peka på t.ex. hur scoutrörelsen med sin start runt sekelskiftet 1900 lyfte fram både ett antal instrumentella värden (hälsa,

⁴⁹ Colton, 1995.

⁵⁰ Hartig, 1993.

gruppsolidaritet etc.) och mer existentiella (typ andlig dimension och personlig utveckling). Det här var perspektiv som den internationellt snabbt expanderande Scoutrörelsen inte var ensam om utan är mer att se som uttryck för strömningar i tiden som då växte sig starka.⁵¹

Existentiella ansatser

Som första tema vill jag lyfta fram några olika aspekter av vad som kanske kan kallas friluftslivets djupdimension. Med begreppet existentiell avser jag sådana ansatser som handlar om vad man anser är avgörande för människans/individens existens. Alltså olika forskningsansatser som på olika sätt tacklar frågor som berör friluftslivets själva utgångspunkter t.ex. naturbegrepp, landskapsrelation och identitet. Mycket av denna forskning har inte friluftsliv som sin egentliga utgångspunkt men belyser frågor som jag anser i högsta grad är relevanta för friluftslivets själva förutsättningar. Exempelvis vilken roll som friluftslivets egenvärde har som inspirationskälla för samhällsyn och som motivation för att bedriva friluftsliv (enl. Fig. 2). Det här gör förstås att det finns ett tätt samspel med andra här senare presenterade teman, t.ex. att förändringar av grundläggande synsätt som rör natur och landskap också är en viktig del i samhällsreflekterande ansatser, eller att naturkontaktens existentiella sida kan vara en viktig del i friluftsliv som pedagogisk metod för miljöengagemang. Jag begränsar mig här till att lyfta fram följande delteman med några referenser för varje.

- Naturbegreppets innehåll och kulturella konstruktion. Alltså vad vi i olika tider och i olika grupper kallar för natur, var vi anser att naturen "ligger", om den är "god" eller "ond", om det finns något som kan kallas "vildmark" och vad som i så fall kännetecknar den etc. Vi bör här också påminna oss den uppenbara kopplingen mellan intresset för att aktivt söka upp naturupplevelser parallellt med industrisamhällets ökande fysiska och mentala distans till naturpräglade landskap.⁵²

- En aspekt på friluftslivets kulturella bestämning som berördes i detta kapitelns inledning är den nordiska friluftstraditionens skillnader och likheter med t.ex. outdoor recreation i Nordamerika och motsvarigheter på andra håll. Studier av detta har förstås en helt avgörande

⁵¹ För en historisk översikt fokuserad på den svenska scoutrörelsen se Sandell & Sörlin, 1994.

⁵² Exempel på referenser inom detta fält är: Cronon, 1995; Kellert & Wilson, 1993; Worster, 1993; Pinker, 2002; Kahn & Kellert, 2002; Callicott & Nelson, 1998; Grgas & Larsen, 1994; Nash, 1982 (1967); Oelschlaeger, 1991;

roll för t.ex. det svenska friluftslivets självförståelse och ett antal referenser gavs inledningsvis där detta diskuteras. Samtidigt som dessa olikheter är mycket viktiga måste vi komma ihåg de olika ansatser i riktning av materiell enkelhet och naturnärhet (vilket ofta lyfts fram som karaktäristiskt för den nordiska friluftstraditionen) som kan vara en del av också t.ex. den Nordamerikanska traditionen och alltså en del i referensramen för en del av den forskning som där görs.⁵³

- Landskapsupplevelsers innehåll och förändring över tiden. I sin forskningsöversikt om outdoor recreation nämner Manning⁵⁴ särskilt det inte minst kulturgeografiskt bearbetade begreppet "sense of place" som en viktig aspekt för att fördjupa kunskaperna om friluftsliv.⁵⁵

- En viktig dimension som är knuten till de existentiella frågorna i detta tema är i vilken utsträckning och på vilket sätt vi kan avgränsa människan från naturen. Hartig skiljer på de två synsätten "interactional vs. transactional" när det gäller forskning om naturkontaktens värden.⁵⁶ Författaren pekar på svårigheterna att, i enlighet med kraven från ett interaktionellt perspektiv, på ett meningsfullt sätt kunna dela upp och hålla isär människans naturrelation i olika delar och händelser så att man kan studera olika effekter (typ om upplevelse A leder till effekt B). I stället pekar han på behovet av att åtminstone komplettera detta med ett mer interaktionellt perspektiv. Där ses människan mer som en del av sin miljö och där är uppmärksamheten mer riktad åt förändringar i dessa hela tiden pågående relationer än att försöka mäta effekten av en viss åtgärd, t.ex. en friluftsfärd. Jag tycker också här det är på sin plats att påminna oss om miljöpolitikens framväxt – vars historia i mycket samtidigt är en direkt parallell till friluftslivets historia – och dess successiva breddning och fördjupning från att mer avsätta "örörda" reservat till att diskutera i termer av "miljö" och samhällets ekologiska relationer.

Macnaghten & Urry, 1998; Aitken, 1991; Hartig & Evans, 1993; Schmitt, 1969; Simmons, 1993; Talbot & Kaplan, 1986.

⁵³ Angående Nordamerika, se föregående not. Exempel på referenser med inriktning på det Nordiska i en internationell kontext är: Sörlin, 1995b; Nedrelid, 1991; Kaltenborn, et.al. 2001; Sörlin, 1995b; Gelter, 2000.

⁵⁴ Manning, 1999 p. 172.

⁵⁵ Exempel på referenser inom detta område är: Ribe, 2002; Tuan, 1990 (1974); Buttimer, 1990a; Olwig, 1989; Glacken, 1992; Wilson, 1992; Olwig, 2002; Blacksell, 1993; Williams, et.al. 1992.

⁵⁶ Hartig, 1993.

- Friluftslivets och naturkontaktens djupdimension som inspirationskälla till civilisationskritisk diskussion har varit ett viktigt tema i den radikalare friluftsbatten.⁵⁷ Detta tema går inte minst tillbaka till romantiken som idéströmning med t.ex. återkommande kopplingar till s.k. naturnära folk.⁵⁸ Ur ett nordiskt perspektiv så är det av särskilt intresse att notera den internationella betydelsen av den norska ekosofiska diskussionen (med namn som t.ex. Arne Naess, Sigmund Kvaløy och Nils Faarlund) och dess kopplingar till nordisk friluftstradition. En aspekt på dessa ansatser är att det inte alltid är självklart i vilken utsträckning de är att beteckna som *enbart forskningsansatser*, detta inte minst då viktiga utgångspunkter kan vara mycket personliga upplevelser där intersubjektivitetskravet (att andra personer skall kunna göra liknande undersökningar och komma till liknande resultat) kan vara extra svårt att upprätthålla. Likaså är det inte alltid enkelt för andra att hantera den ofta starka kopplingen mellan vad man funnit (t.ex. hotad natur eller hotade möjligheter till naturkontakt) och vad man utifrån detta anser måste göras i politiska och ekonomiska termer. Samtidigt är detta problematiker som förstås i olika grad gäller all forskning.⁵⁹

Samhällsreflekterande ansatser

Detta tema överlappar bl.a. det förra (som alla teman gör mer eller mindre) men med samhällsreflekterande ansatser så avser jag framför allt den forskning som inte så mycket tacklar djupare begrepp som vad är natur, eller vad är en naturupplevelse. Utan som mer i övergripande termer visar hur friluftslivet är en viktig del i det moderna samhällets framväxt, med sina argument, organisationer, pedagogiska perspektiv, särskilda platser och avtryck i landskapet, roll i fysisk planering, skolpolitik etc. etc. Det här innebär att det handlar inte minst om historia och miljöhistoria, men det kan också handla om att studera allmänhetens fritidsanvändning och följa dess förändringar över tiden. Det kan också handla om t.ex. spänningarna mellan friluftsliv och närliggande – men definitivt inte synonyma – begrepp som turism, naturvård och idrott. Det här gör att den här forskningen i stor utsträckning blir kopplad till respektive samhälle men naturligtvis finns också intressanta internationella drag. Jag nöjer mig här med att ta upp fyra delteman:

⁵⁷ Exempel på referenser inom detta fält är: Driver, et.al. 1996; Frome, 1993.

⁵⁸ Se t.ex. följande som viktig inspiration till scoutrörelsens program internationellt: Seton, 1906 (1902).

⁵⁹ Exempel på referenser inom detta fält är: Reed & Rothenberg, 1993; Drengson & Inoue, 1995; Waterman & Waterman, 1993b..

- Beskrivningar och diskussioner av hur friluftslivet och närliggande fenomen växt fram historiskt. Detta överlappar förstås ofta de diskussioner om t.ex. natursynens och landskapsperspektivens förändringar över tiden som diskuterades i föregående tema men de kan också vara mer specifikt inriktade på just olika friluftskategorier.⁶⁰

- Särskilda grupperns intressen och behov, t.ex. etniska grupper, invandrare, sociala klasser eller handikappade. Manning pekar här på tre principiellt olika referensramar, nämligen teorierna om: "marginality", "ethnicity" respektive "racism or interracial relations".⁶¹ När den första teorin är utgångspunkt hamnar vi i den s.k. hinderforskningen som kännetecknas av att på olika sätt identifiera och undanröja olika saker som hindrar en viss grupp från att bedriva friluftsliv. Det kan vara brist på kunskaper, avsaknad av allmänna kommunikationer, dålig information, dåligt självförtroende etc. Men hela tiden är då detta studerat utifrån tanken att alla egentligen vill eller åtminstone bör bedriva friluftsliv, kanske även så att det bör vara just vissa typer av friluftsliv och på vissa typer av platser. Det här innebär att förutom fysiska åtgärder som t.ex. tillgång till allmänna kommunikationer, parkeringsplatser, toaletter etc. så blir det i mycket en fråga om pedagogisk mobilisering i termer av information, argumentering, kursverksamhet etc. i linje med det pedagogiska temat nedan. Utifrån den andra "ethnicity" orienterade teorin så är det i stället fullt möjligt att olika grupper har olika grad av intresse för av friluftsliv och särskilt kanske man har olika intressen när det gäller vilka typer av friluftsliv och på vilka platser man vill bedriva det. Man kanske hellre vill vara i starkt kulturpräglade landskap i stora grupper och bara ha det skönt än att söka upp vildmarksliknande områden i små grupper och bedriva ansträngande vandringar. Enligt den tredje och diskrimineringsorienterade teorin så drabbas vissa grupper av institutionella utstötningsmekanismer som gör att man inte deltar i vissa typer av fritids- eller friluftaktiviteter.⁶²

- Friluftslandskapets tillgänglighet som varande i mycket ett spänningsfält mellan å ena sidan samhällsförändringar i riktning av upplevelsevärdenas ökande betydelse och å andra sidan

⁶⁰ Vi kan exemplifiera detta med några arbeten om scoutrörelsen som ju varit en av de viktigare friluftskategorierna både internationellt och i Sverige. Se t.ex.: Jeal, 1989; Rosenthal, 1986 (1984); Morris, 1970; och Prynn, 1983. Se också t.ex.: Hansen, 1995; Bravo & Sörlin, 2002.

⁶¹ Manning, 1999 pp. 37-38

⁶² Exempel på referenser inom detta fält återges i stort antal i Manning, 1999 pp. 31-45. Andra exempel är: Hunt, 2000; Tierney, et.al. 2001; Daigle, et.al. 2002; Curry, 2000; Andereck, et.al. 2001; Crouch, 1994.

privat äganderätt, politiska ställningstaganden, sociala klassperspektiv, lokalt inflytande i förhållande till externa intressen (t.ex. turism) m.m.⁶³

- Förändringar inom inte minst friluftsliv som indikator på förskjutningar som påverkar själva friluftslivets mentala referensram – varför bör man vara ute, vad bör man göra där etc. – och som inte minst sprids genom reklam (ofta för helt andra produkter), rese- och äventyrsprogram på tv etc.⁶⁴

Pedagogiska och mobiliserande ansatser

Jag har här valt att också inkludera mobilisering i rubriken då det är mitt intryck att i så stor utsträckning friluftsliv som pedagogiskt redskap har använts och används för att mobilisera inte minst barn och ungdom för olika syften. Även om detta är en internationell forskningsöversikt (och där jag också bör hålla en gränslinje mot Schantz nordiska kapitel i den parallella FRISAM rapporten⁶⁵) så vill jag här påminna om t.ex. den mycket viktiga roll som friluftslivet hade i inte minst Nordiska länder under sin inledande period för att mobilisera landets ungdom till fromma för nationell identitet och till förfång för klassrelaterade konflikter liksom vad man uppfattade som mer okontrollerade fritidsaktiviteter. Och även idag är det väl ingen tvekan om att en av friluftslivets viktigaste roller enligt många är att t.ex. mobilisera barn och ungdom bort från stillasittande inneliv framför data- och tv-skärmar.

Vi återkopplar här lämpligen till den uppdelning i dels en utomhuspedagogisk och dels en friluftspedagogisk tradition som nämndes ovan som del i Öhmans forskningsöversikt om miljöfostran i naturen.⁶⁶ Detta är förstås i mycket en parallell till indelningen i metod och mål i figur 2 ovan och där den förra utomhuspedagogiska metoden skulle kunna uttryckas som att det handlar om att mobilisera (i bred bemärkelse) *genom* friluftsliv. Alltså att nyttja friluftsliv som pedagogiskt redskap för olika syften, t.ex. naturkunskap, kroppslig hälsa, miljöengagemang, gruppgemenskap etc. En vanlig forskningsansats här är att försöka mäta

⁶³ Exempel på referenser inom detta område är: Watkins, 1996; Cordell & Betz, 2000; Kaltenborn, et.al. 2001; Curry, 2001; Curry, 2002; Hanley, et.al. 2002; Aitchison, 1987; Colby, 1988; Cordell & Betz, 2000; Donnelly, 1993; Millward, 1992; Millward, 1993; Williams, 2001.

⁶⁴ Exempel på referenser inom detta fält är: Gartner & Lime, 2000; Weber, 2001; Cant, 2003; Ryan, 2002; Pedersen, 1993; Pavlovich, 2003.; Basset & Wilbert, 1999; Ewert & Hollenhorst, 1990; Ewert, 1995; Heim, 1993.

⁶⁵ Schantz & Silvander, Kommande.

⁶⁶ Öhman, 2003.

olika uttryck för det sökta värdet (t.ex. naturkunskap) före och efter att friluftsmetoden använts. Även om en sådan ansats förstås kan ha sitt värde som beskrivning av vad som verkar hända i olika pedagogiska situationer så bör, enligt mitt förmenande, man här i stället koncentrera sig på att jämföra olika "interventioner" som använder olika metoder men har likartade syften och där en av dessa interventioner är friluftsliv. Man bör då också helst inkludera olika typer av friluftsliv (landskap, ledarskap, aktiviteter etc.). På detta sätt kan det finnas möjlighet att jämföra friluftsliv som metod och dess effektivitet jämfört med andra metoder, t.ex. i termer av ekonomi, kombinationer med andra positiva effekter, behov av förkunskaper, säkerhetsaspekter etc. Det är också viktigt för en seriös diskussion om friluftslivet som pedagogisk metod att bygga upp longitudinell kunskap, alltså information om vad som händer på lång sikt. Exempelvis hur mycket av uppnådda kunskaper eller andra eftersträvarde effekter som finns kvar efter att man t.ex. gått ut skolan, jämfört med andra metoder (det här är forskningsansatser som förstås kräver ganska mycket då det krävs en kontinuitet över tiden om man inte skall vara hänvisad till bara återblickande ansatser).

När det gäller den andra traditionen, den friluftspedagogiska enligt Öhman, så går den i linje av det som i figur 2 betecknades som friluftslivets egenvärde. Här handlar det mer om att mobilisera *till* friluftsliv. Om det är själva mötet med det naturpräglade landskapet och friluftslivets specifika värden som är den eftersträvarde effekten av pedagogiken så är det inte i första hand en fråga om i vilken utsträckning detta är en i någon mening effektivare metod än andra (som i det utomhuspedagogiska fallet). I stället kommer ofta argumenteringen att gå i riktning av det föregående "existentiella" temat och där det mer blir fråga om att beskriva och tolka naturmöte och friluftsupplevelser och sedan diskutera hur viktigt detta är och på vilka sätt.

Jag vill avsluta det här avsnittet om pedagogiska och mobiliserande aspekter med att lite extra ta upp den miljöpedagogiska ansatsen, som vid sidan av den hälsorelaterade som något refereras nedan, förefaller vara ett av de massivt återkommande argumenten för friluftsliv som pedagogisk metod i vårt samhälle idag. I korthet vill jag peka på följande delaspekter eller inriktningar:⁶⁷

⁶⁷ Ett förslag på modell för olika relationer mellan olika typer av friluftsliv och olika typer av miljöengagemang återfinns i kapitlet om miljöpedagogik i: Brügge, m.fl. 2002.

- Natur- och landskapsförståelse som ett kunskapsvärde i sig och ett tänkt underlag för engagemang för vad man uppfattar som dess värden. Här finns klassiska pedagogiska strategier som exkursioner och guidningar liksom modernare ansatser med landskapstolkning etc. En återkommande tanke här är att även om det inte kanske kopplas till aktivt miljöengagemang i linje med hållbar utveckling så kan naturupplevelserna vara ett sätt att vidmakthålla stöd för skydd och vård av olika områden och landskapsresurser som i sin tur kan vara viktiga underlag för t.ex. biologisk mångfald eller vattenflödesreglering genom bibehållen vegetation. Enkelt uttryckt, man vill inte att det naturområde som man besöker och uppskattar skall "förstöras".⁶⁸

- Friluftsliv som miljöpedagogik. Här är en huvudtanke att med inte minst ett naturnära friluftsliv väcka ett känslomässigt engagemang för "naturen" och människans relation till denna och att detta utmynnar i ett behov av att engagera sig för en radikalare miljöpolitik och en egen livsstil i linje med en sådan. Enkelt uttryckt så känner man att man måste få engagera sig för miljön som en solidaritetshandling med de värden man fått kontakt med vilka inte är bundna till den plats där upplevelsen varit utan som mer blir en del i en världsbild.⁶⁹

- Friluftsliv och naturturism som inte minst ekonomiskt underlag för olika naturvårds- och miljöåtgärder i form av allt från inträden till nationalparker till researrangörers avsättning till olika organisationer eller projekt. Här, under rubriker som t.ex. ekoturism och hållbar turism, är det inte minst sannolikt fråga om ett engagemang som väckts genom t.ex. media, skola eller politisk debatt och som sedan kan utmynna i ett intresse för naturnära turism och friluftsliv. Kopplingarna mellan turism (inkl. naturturism och friluftsliv) och hållbar utveckling är ett mycket stort forskningsfält internationellt. Det är här viktigt att bl.a. notera spänningen mellan att å ena sidan se turism som en näring och ett system där inte minst de i regel fossildrivna transporterna är ett huvudsakligt miljöproblem; respektive att mer begränsat se till turismdestinationerna och deras miljöaspekter i termer av boende, mat, energi, lokaltransporter etc. Även utifrån ett mer snävt friluftsperspektiv bör vi inte glömma de viktiga miljökonsekvenserna av det ofta mycket påtagliga behovet av att för friluftslivets

⁶⁸ Exempel på referenser som gäller landskapstolkning och kopplingen mellan miljövänligt beteende och naturupplevelser etc.: Hammerman et.al., 1994; Hammitt, 1982; och Hartig et.al., 2001.

⁶⁹ Se t.ex.: Faarlund, 1990; Sandell, 1996a.

bedrivande bränna fossila bränslen och skaffa parallella och specialiserade uppsättningar av allt från kläder och muggar till hus och fordon.⁷⁰

Innan vi lämnar detta stora fält om friluftsliv som miljöpedagogik så bör vi inte minst påminna oss de generella svårigheter som forskningen ser i att på enkla sätt knyta attityder till beteenden. Även om det finns all anledning att tro att naturkontakt genom t.ex. friluftsliv är ett av de starkaste miljöpedagogiska redskapen så skall vi inte räkna med några enkla och självklara direktkopplingar mellan att grupper lever friluftsliv och att de blir konkret medengagerade för en hållbar utveckling⁷¹

Hälsorelaterade ansatser

Att hälsorelaterade ansatser är ett av de viktigaste forskningsfälten med avseende på friluftslivets värden är knappast någon överdrift. När det gäller mina ambitioner att för respektive tema försöka göra en viss uppstrukturering av olika indelningar och spänningsfält så ligger det här nära till hands att inledningsvis peka på hälsoperspektivets bredd t.ex. från att vilja bibehålla och understödja hälsa till att vilja behandla sjukdom. Som exempel på den första understödjande ansatsen kan vi nämna en så grundläggande sak som att röra på kroppen – t.ex. genom att bedriva friluftsliv. Som exempel på det andra behandlande ansatsen kan vi peka på t.ex. den gamla traditionen att dricka brunn på kurorter eller att andas frisk luft på sanatorier som ett led i sjukdomsbehandling (i det senare fallet särskilt tuberkulos). Men för att spinna vidare på sanatorieexemplet och koppla det till tidigare principdiskussion om behovet av att när man ser friluftslivet som en metod så måste förstås metoden alltid kritiskt utvärderas mot andra metoder. Det är t.ex. självklart att behandling av tuberkulos idag i första hand inte sker genom friluftsliv och naturkontakt utan genom kemoterapeutika och att förebyggande arbete sker genom vaccinering. Men det är också idag självklart att olika typer av fysisk kroppsrörelse i naturpräglade landskap (friluftsliv, jogging, stavgång, skidåkning, skogsvandringar etc.) är en huvudstrategi när det gäller att få en urban befolkning att röra på sig. Från dessa medicinska och naturvetenskapliga perspektiv på friluftsliv och hälsa kan vi sedan se ett långt kontinuum av olika mål och ambitioner bort mot mer subjektiva och mentala synsätt i linje med det existentiella temat ovan.

⁷⁰ Några exempel på översiktsreferenser när det gäller ekoturismoch hållbar turism är: Aronsson, 2000; Holden, 2000.

Vi kan här återknyta till den figur 2 ovan som inte bara visade på hur friluftsliv kan ses både en metod och ett egenvärde, utan som också pekade på spänningen mellan ett evolutionärt och ett kulturellt grundat tolkningsmönster. Hälsofrågan gör här ett antal olika reflektioner möjliga. Exempelvis (och med anknytning till de bevisande respektive belysande vetenskapsperspektiven introducerade ovan):

- att det är en evolutionär nödvändighet att röra på kroppen för att inte bli sjuk är ett relativt självklart påstående och relativt lätt att vetenskapligt bevisa, men att däremot påstå att det är evolutionär nödvändighet att röra på sig just i naturpräglade landskap är betydligt svårare att bevisa;
- däremot kan man på olika sätt belysa hur man på olika sätt, bland olika grupper, i olika tidsperioder och med olika argument har ansett det nödvändigt (bl.a. av evolutionära skäl) att ha kontakt med naturpräglade landskap;
- man kan också genom redovisningar av hur olika personer och grupper upplever att vara i naturpräglade landskap, t.ex. genom friluftsliv, belysa dettas upplevda betydelse för dessa personer och grupper;
- huvudfrågor om man i första hand ser friluftslivet som en metod (i detta fall för hälsa) blir då t.ex. att försöka bevisa dess för- och nackdelar i förhållande till andra metoder (i termer av t.ex. samhällskostnader, individuella kostnader, motivation, uthållighet, andra värden, utrustnings- och kunskapskrav, miljökonsekvenser, möjligheter och svårigheter att nå olika grupper);
- det är här förstas viktigt med ett brett och mångvetenskapligt perspektiv på hälsa (understödjande, behandlande, för stressåterhämtning, kroppslig, mental etc.);
- om man, t.ex. utifrån utsagor från olika grupper, i första hand ser friluftslivet som ett mål och egenvärde som inte minst synes inkludera hälsobefrämjande och läkande egenskaper så

⁷¹ Exempel på referenser inom detta fält är: Simmons, 1993; Gigliotti, 1990; Hart, 1997; Hanna, 1995; Pernon & Purcell, 1998; Simmons, 1998; Zimmermann, 1996;. Dennis & Zube, 1988; Teisl & O'Brien, 2003; Bixler, et.al. 2002; Hattie, et.al. 1997; Bikales & Manning, 1990.

blir det viktigt att belysa hur detta upplevs samt vad som verkar vara hindrande och befrämjande för att det skall fungera för dessa personer (landskapskrav, typer av aktiviteter etc.).

Sammanfattningsvis förefaller det viktigt:

- att relatera sig till de principiella förhållningssätt som illustreras av figur 2 (vilket förstås inte behöver betyda att man i någon definitiv bemärkelse måste låsa sig för ett visst perspektiv);
- att vara öppen för olika typer av mångsvetskapliga ansatser (i termer av förhållningssätt till aspekterna som figur 2 tar upp, men också i termer av discipliner, vilket inte alltid är samma sak) för att på så sätt öppna för kompletterande och alternativa angreppssätt och tolkningar;
- att när det gäller utvärderingar av friluftsliv som metod för hälsa inte bara försöka beskriva dess effekter (underförstått jämfört med att inte använda friluftsliv) utan i större utsträckning utvärdera friluftsliv relativt andra tänkbara metoder (typ: konst, musik, sociala arrangemang, kroppsrörelse inomhus etc. etc.) för vad för hälsounderstödjande eller sjukdomsbehandlande effekt man är intresserad av.⁷²

Ekonomiska ansatser

Även om jag inte vill försöka kvantifiera så är definitivt mitt intryck att av forskningen om friluftslivets värden så intar olika ekonomiska ansatser en mycket stor volym. Det kan gälla att utifrån nationalekonomiska perspektiv försöka uppskatta friluftslivets ekonomiska betydelse i bred bemärkelse. Vi kan t.ex. se följande från en bred Canadensisk undersökning.

"In 1996, Canadians spent \$11.0 billion on nature-related activities in Canada. Of this amount, 28.4% was spent on equipment, 23.5% on transportation, 18.4% on food, 12.7% on accommodation and 5.8% on other expenses such as entry fees into parks. The remaining 11.2% was spent on contributions to nature-related organizations, sustaining land for conservation, and residential wildlife-related activities. The 1996

⁷² Exempel på referenser inom detta område är: Ulrich, et.al. 1991; Kaplan & Kaplan, 1989; Tarrant, 1992; Scholl, 2002; Barnhart, et.al. 1998; Hazelworth & Wilson, 1990; Kiewa, 1994; Hartig et.al., 2003.

expenditures represent 2.3% of all expenditures (\$482.1 billion) by Canadians on goods and services."⁷³

Det kan också vara att mer företags- och regionalekonomiskt studera den ekonomiska betydelsen av turism och friluftsliv. Men det jag tycker har en särskilt framskjuten plats är inte minst metodutveckling när det gäller att försöka göra värderingar av miljörelaterade värden och där friluftsliv och naturturism är ett viktigt tillämpningsområde. Alltså miljöekonomiska sätt att t.ex. ta fram beslutsunderlag för i vilken utsträckning och på vilket sätt naturområden för rekreation bör bevaras och användas. Sammantaget har vi alltså åtminstone två huvudaspekter av de ekonomiska diskussionerna kring friluftslivets värden:

- dels att försöka uppskatta värdet för individen (t.ex. genom enkätundersökningar) av att t.ex. utöva friluftsliv, kunna besöka en nationalpark eller ha tillgång till bostadsnära naturområden;
- dels att försöka uppskatta de faktiska ekonomiska effekterna av friluftsliv och naturbaserad turism (t.ex. köp av utrustning, resor, inträden).

Den bärande tanken i det miljöekonomiska tänkandet är att man vill kunna sätta rätt "prislappar" på olika miljövärden (t.ex. en rekreationsskog) och på olika miljöproblem (t.ex. utsläpp). I princip används antingen någon form av indirekt mått där man försöker ta reda på hur något annat värderas som bör vara relaterat till det miljövärde eller det miljöproblem som man är intresserad av att uppskatta. Exempelvis kan man försöka använda människors resekostnader som ett mått på hur högt de värderar att kunna besöka olika rekreationslandskap eller man kan se på skillnaderna i fastighetsvärden som ett mått på hur olika mer eller mindre "gröna" bostadsmiljöer uppskattas. Den andra huvudmetoden kallas för betingad värdering (contingent valuation) och bygger på att människor direkt tillfrågas om hur mycket de skulle vara beredda att betala för att få en viss miljöförbättring eller för att slippa en viss miljöförsämring. De människor som tillfrågas är då den grupp (eller ett representativt urval ur denna grupp) som anses vara de som bör bestämma saken, t.ex. närboende till en ny vägdragning eller ett lands hela befolkning angående en miljöskatt på fossila bränslen eller en nationalpark. Det här innebär i praktiken olika typer av enkätundersökningar, telefonintervjuer eller liknande där personer får ta ställning till olika val och ombedes i kronor uppskatta hur högt de värderar att kunna få eller kunna behålla något miljörelaterat värde –

⁷³ Gray, et.al. 2003 p. 139. Se också t.ex. Higgins, 2000.

eller kunna undvika någon miljöförsämring. För att ta ett svenskt exempel publicerat internationellt så frågade man i en undersökning allmänheten i Sverige hur viktigt det vara att ha nära till en rekreationsskog.⁷⁴ Det visade sig då att omkring 85% av alla svenskar tyckte att det är viktigt att ha en rekreationsskog inom gångavstånd (en kilometer) från bostaden och det var drygt 40% som vill ha ett närmare avstånd än man idag hade (bara 2% ansåg att det var positivt med ett längre avstånd). Den genomsnittliga betalningsviljan (mean willingness to pay) för att undvika att avståndet till närmaste rekreationsskog skulle fördubblas (t.ex. genom att den nu närmaste skogen exploaterades för andra ändamål) uppskattades till 110:- SEK per månad.⁷⁵

Det här är ett forskningsfält som också finns relativt väl representerat i Sverige⁷⁶ och som på olika sätt sannolikt kommer att spela en viktig roll när det gäller att formulera en del av "spelplanen" när det gäller friluftslivets framtida samhällsställning. Exempelvis i vilken utsträckning och med vilken precision man anser sig kunna åsätta friluftslivets värden ekonomiska mått samt vilka metoder och vilka typer av värden som då blir särskilt framträdande. Parallellt är det förstås minst lika viktigt att uppmärksamma i vilken utsträckning man, åtminstone tills vidare, identifierar aspekter av friluftslivets värden som inte lämpar sig för miljöekonomiska beräkningar – men som ändå bör värderas och i så fall blir frågan på vilka sätt det skall ske (politiskt, planeringsmässigt etc.).⁷⁷

Diskussion av resultaten från forskningsutblicken

Jag har försökt att successivt väva in slutsatser och diskussion i kapitelets olika avsnitt ovan och när det gäller reflektioner om framtida svensk friluftsforskning utvecklar jag det i ett särskilt avsnitt nedan. Därför kommer jag här i ett avslutande diskussionsavsnitt att begränsa mig till några få mer övergripande intryck från forskningsöversikten.

⁷⁴ Hörnsten & Fredman, 2000.

⁷⁵ Exempel på en svensk introduktionstext är: Brännlund & Kriström, 1998; och ett brett arbete på engelska är: Hanley, et.al. 1997.

⁷⁶ Exempel på några svenska avhandlingar är: Bostedt, 1995; Fredman, 2000; Hörnsten, 2000.

⁷⁷ Andra exempel på referenser inom detta fält är: Hultkrantz & Mortazavi, 1998; Boxall, 1999; Shrestha, 2000.

När det gäller friluftsforskningen som internationellt forskningsfält så är det viktigt att notera dess icke oväsentliga *volym* och samtidigt se dess mångvetenskapliga *bredd* liksom dess relativt korta historia och starka *tillväxt*. Att USA är en dominerande forskningsnation gäller inte bara friluftsforskning men är här av stor betydelse då inte minst friluftsliv och naturumgänge är tydligt kulturellt rotade samhällsfenomen med olika särdrag i olika länder och bland olika grupper. Det gör att internationella forskningsresultat, t.ex. från Nordamerika, som rör friluftsliv (liksom förstås många andra forskningsfält) kritiskt måste utvärderas, transformeras och kompletteras utifrån olika kulturella kontexter, t.ex. den svenska och Nordiska.

När det gäller principfrågorna kring friluftslivet som metod respektive egenvärde samt som något evolutionärt respektive kulturellt så tycker jag mig personligen kunna se följande försiktiga slutsatser:

- för relativt grundläggande frågor som t.ex. behovet av kroppsrörelse för att vidmakthålla en god fysisk hälsa så förefaller kopplingarna mellan evolutionär konstituering och friluftslivets värde som metod vara rätt självklara och frågan blir i huvudsak att väga och utvärdera friluftslivets styrkor och svagheter som metod jämfört med andra metoder med samma syfte (t.ex. arenaidrott, dans, gymträning och äventyrsbad);

- en huvudsak i en sådan sammanvägning av styrkor och svagheter när det gäller friluftsliv som metod för specifika syften bör förutom grundfrågor som ekonomi, utbildningsbehov etc. vara att uppmärksamma olika grupper i ett alltmer mångkulturellt och globaliserat samhälle, samt frågor om friluftslivets andra värden som man så att säga kan få "på köpet" om denna metod för kroppsrörelse väljs och där förutom andra instrumentella värden också mer existentiella värden bör vägas in;

- i så fall innebär det att man också måste uppmärksamma risker och möjligheter när det gäller att gynna eller blockera sådana andra värden beroende på friluftslivets utformning i termer av pedagogik, platsval, utrustning, aktiviteter etc.;

- denna återkoppling till *friluftslivets kontextuella inramning* även när det gäller ett så grundläggande syfte som kroppsrörelse, tillsammans med det – som jag uppfattar det – generellt ökande intresset forskningsmässigt för friluftslivets kulturella beroende gör att det är

här som framtida forskningsinsatser i stor utsträckning bör ta sin utgångspunkt mer än i försök att hitta enkla "före-efter" bevis på friluftslivets goda inflytande.

Ett viktigt övergripande drag som jag tycker mig se är den generellt ökande demokratiseringen av friluftslivets värden över tiden. Alltså hur under 1900-talet friluftspolitiskt och friluftspedagogiskt arbete, liksom under senare decennier friluftsforskningen, rört sig från:

- relativt entydiga utgångspunkter från vissa ledande grupperingar om friluftslivets självklart goda värden vilka spreds med relativt bestämda åsikter om hur detta bör förverkligas i form av rätt aktiviteter i rätt sorts landskap med rätt attityder; till att alltmer gå mot

- en ökande ökande insikt om hur kulturberoende dessa aktiviteter, landskapspreferenser och attityder är vilket leder till ökad ödmjukhet inför olika natur- och landskapsmötens roll och utformning.

Eller annorlunda uttryckt: från fosterlandsplikt i kvalificerad "vildmark"; över hinderdiskussioner, förslitningsfrågor, trängsel och bärkraftsgränser; mot behovet av att se ett brett spektrum av rekreationslandskap för olika typer av friluftsliv ("recreation opportunity spectrum"⁷⁸; till en orientering mot att tillfredsställa olika behov av upplevelser och värden knutna till friluftslandskapet ("outcomes approach"⁷⁹). Jag tycker mig alltså se en breddning, fördjupning och ökande ödmjukhet i vilkas värderingar och normer när det gäller friluftslivets värden som skall räknas och tas som utgångspunkt för forskning och friluftspolitik. Som slutord på detta kapitel vill jag dock påminna om att trots denna som jag ser det mycket positiva demokratisering av vilka friluftslivets värden är och hur de bör uttryckas, upplevas och beforskas – så har vi trots allt inte ett fritt val om vi alls vill ha en relation till naturen eller ej! Vi har en relation till naturen för vi är en del av den även om vi har en allt mer naturdistanserad livsstil. Frågan är vilka aktiviteter, landskap och attityder som skall vara inramning till denna vår relation till naturen. Sannolikt har friluftsliv även i en relativt traditionell mening här en mycket viktig roll att spela för många och under lång tid framåt.

⁷⁸ Manning, 1999 kap. 8.

⁷⁹ Jenkins & Pigram, 2003 p. 33.

Reflektioner om framtida svensk friluftsforskning

Introduktion

I det följande avsnittet kommer jag att ge några personliga reflektioner kring behov, organisering och inriktning av framtida svensk friluftsforskning. Jag skriver "reflektioner" då detta förstås är policy- och prioriteringsfrågor som det inte är upp till en enskild person att ha enkla och tvärsäkra åsikter om. Mina reflektioner kring dessa frågor har, förutom inspiration från forskningsöversikten redovisad ovan, vuxit fram utifrån framför allt följande erfarenheter:

- eget friluftsliv och eget engagemang i friluftsforskning liksom med friluftspedagogiskt och friluftsideologiskt arbete (framför allt inom scoutrörelsen och Argaladei – friluftsliv en livsstil, samt som folkhögskollärare och kursledare);

- egen verksamhet som friluftsforskare inom forskningsprogram som t.ex.: "Friluftsliv och miljöengagemang", "Allemansrätt och rekreationspolitik: Det svenska friluftslivets tillgänglighet", "Landskapet som arena: Vetenskapen, institutionerna och miljön, 1800-2000" och "FjällMistra"; särskilt delområdet: "Turism och skyddade områden"; samt forskningssamarbete och diskussioner under årens lopp med ett stort antal kollegor med intresse för dessa frågor.⁸⁰

I det här avsnittet kommer jag först att något diskutera på vilka grunder vi skulle kunna ha anledning att se friluftsliv som ett särskilt dåligt beforskat område. Därefter följer en lista egna slutsatser kring friluftsliv som forskningsfält och sedan presenterar jag några förslag om en intensifierad nätverksstruktur för fortsatt kompetensuppbyggnad inom fältet. Kapitlet avslutas med några mer visionära tankar om friluftsforskningens framtida ställning i Sverige.

Är friluftsliv underbeforskat?

Det finns väl i och för sig knappast något samhällsområde som inte av dess tillskyndare ses som underbeforskat och tidigare i denna rapport har jag pekat på förekomsten av en stor

volym friluftslivrelaterad forskning internationellt. Samtidigt finns det goda skäl till att bl.a. i anslutning till en uppgradering av friluftslivets roll som myndighetsuppdrag⁸¹ reflektera över vilka skäl som kan finnas för att just friluftslivet kanske inte har den roll som forskningsområde som dess betydelse i samhället och forskningspotential i övrigt borde motivera. Tanken är att om dessa skäl – här mycket summariskt redovisade – ger ett intryck av tyngd och logik kan det vara en viktig del i underlaget för att hävda att friluftslivet är underbeforskat och alltså bör vara relativt sett högre prioriterat framöver. Först några historiskt relaterade aspekter:⁸²

- Friluftslivet har vuxit fram parallellt med industrisamhället och först successivt ökat i betydelse under 1900-talet. Det är t.ex. illustrerande att jämföra med mer traditionella arella näringar såsom jord- och skogsbruk och dess traditionellt starka ställning i svensk forskning (jfr.Sv. *Lantbruksuniversitet*). Friluftsliv är dock ett centralt element i de allt viktigare mer upplevelseinriktade arella landskapsbruken, och är i form av turism en allt viktigare ekonomisk näring.

- Friluftslivet har ofta inkluderat en från samhällets elit tydligt normativ argumentering, inte minst i dess tidiga historia. Man har varit övertygad om dess roll för mängder med vad man uppfattat som viktiga samhällsuppgifter som t.ex. nationell identitet, folkhälsa och social fostran (senare inkl. t.ex. miljöengagemang). Den här starka normativa kopplingen till friluftslivets goda värden har kanske gjort att man bland dessa också i övrigt styrande grupper inte alltid varit så intresserad av att få friluftslivets påstådda effekter eller dess folkliga förankring i olika grupper under forskningens kritiska lupp.

- Friluftslivet är framför allt ett socialt och kulturellt fenomen med i stor utsträckning (framför allt under dess tidigare historia) mycket måttliga inslag av teknikutveckling (vilket ju annars ofta är forskningsbefrämjande). Detta har i Sverige spåtts på av den nordiska friluftstraditionens än mer uttalade intresse för det enkla och breda, inkl. allemansrättens

⁸⁰ Jag vill här särskilt nämna: Lars Aronsson, Lars Emmelin, Peter Fredman, Norman McIntyre, Sverker Sörlin, Daniel Williams, Johan Öhman och Leif Östman.

⁸¹ Jag tänker här inte minst på: Skr 2001/02, 2002; följt av Naturvårdsverkets nygamla friluftsuppdrag och inrättandet av ett friluftsråd.

⁸² Om den svenska friluftshistorien se t.ex.: Sandell & Sörlin, 2000. Och för historiska aspekter på våra nordiska grannländers friluftshistoria (bl.a. utifrån betydelsen av att uppmärksamma nordiska käraktärsdrag när det gäller friluftsliv: Eichberg & Jespersen, 1986; Tordsson, 2003.

betydelse för att i Skandinavien minska behovet av inrättande och förvaltning av särskilda friluftsområden (vilket internationellt vuxit fram som ett av de viktigaste friluftrelaterade forskningsfälten).

- Friluftslivets historiska karaktärsdrag enligt ovan (samhällets och inte minst samhällselitens normativa stöd; allemansrättens landskapsperspektiv och den relativa materiella enkelheten) utmanas dock nu successivt alltmer av samhällsutvecklingen. Det handlar om ökad: turism, migration, globalisering, teknikutveckling, sportifiering, kommersialisering m.m. Det här gör det allt svårare för myndigheter, lärare, ledare och enskilda att ta spjörn i etablerad praxiskunskap (som förstås varit ett huvudalternativ och alltid måste vara ett viktigt komplement till akademisk forskning) när det gäller hur man i olika sammanhang skall hantera och förhålla sig till friluftrelaterade frågor. Vi kan här notera följande citat från en färsk encyklopedi om fritid och friluftsliv där man under uppslagsordet "outdoor recreation"⁸³ skriver om dess bredd som nutida samhällsfenomen:

"Indeed, outdoor recreation will undoubtedly retain a combination of the educational, cultural, spiritual, psychological, sociological, and physiological. However, outdoor recreation is now a highly commodified and an expanding 'big business' phenomenon."⁸⁴

Friluftslivets utpräglat breda karaktär har sannolikt varit en viktig orsak till att friluftslivet som studieområde inte självklart har adopterats av någon vetenskaplig disciplin. I stället har det genom sitt mycket tydliga mångvetenskapliga innehåll (från fysiologi och epidemiologi, via samhällsplanering och pedagogik, till kulturhistoria och filosofi) varit något som kan beröra många vetenskapstraditioner men inte självklart har bevakats och utvecklats av någon viss gruppering.

Friluftslivet har inte heller, särskilt efter 1970-talet, haft några riktigt starka påtryckningsgrupper i samhällsdebatten i form av s.k. "särintressen" och "lobbygrupper". Detta hänger sannolikt bl.a. ihop med att det inte minst i Sverige i stor utsträckning varit en oorganiserad och spontan fritidsaktivitet bland breda grupper. Friluftslivets värden har i stället

⁸³ Det bör påpekas att friluftsliv inte på något självklart sätt kan översättas till outdoor recreation även om det är att se som det nog mest användbara begreppet på engelska.

⁸⁴ Jenkins & Pigram, 2003.

inte sällan kopplats just till frihetsdimensionen och en distans till det organiserade, professionella och kontrollerade.

Friluftslivets stora inslag i Sverige och övriga Norden av enkelhet och bredd (väl illustrerat av allemansrättsperspektivet) innebär också att den ofta relativt rikhaltiga internationella forskningen på ett medvetet sätt måste "transformeras", analyseras och kompletteras utifrån det svenska friluftslandskapet och det svenska friluftslivet. De nordiska karaktärsdragen leder alltså i sig till ett viktigt forskningsbehov.

En viktig referensram för mycken forskning är dess koppling till utbildningar t.ex. i form av att högskoleutbildning skall vila på vetenskaplig grund och där alltså detta blir en drivkraft till forskning och en avsättning för forskningsresultat, t.ex. i form av föreläsningar och läromedel. Friluftslivet i Sverige har däremot i huvudsak en icke-akademisk utbildningsförankring. I stor utsträckning har friluftslivets utbildningsbehov här härbärgerats inom folkhögskolans och frivilligorganisationernas ram (i form av t.ex. fritidsledarutbildningar och ungdomsledarutbildningar). Samtidigt är detta utbildningsmiljöer som av tradition generellt haft mycket lite forskningsanknytning. Det har också vill jag påstå i dessa folkbildnings- och folkrörelseorienterade kretsar funnits en skepsis till att mycket av friluftslivets djupare kvaliteter riskerar att malas ner i en akademisk kontext – en skepsis som det finns all anledning att ta på allvar inför fortsatta ambitioner när det gäller friluftsforskning.

Sammantaget anser jag att dessa förhållanden är starka argument för att påstå att friluftslivet i förhållande till sin samhällsroll och forskningspotential i övrigt i dag är ett starkt underbeforskat fält i Sverige.

Friluftsliv: akademiskt ämne eller akademiskt kompetensfält?

Utifrån bl.a. resonemanget ovan om friluftsliv som ett relativt sett underbeforskat fält och med hänsyn till det svenska friluftslivets karaktärsdrag följer här några förslag på slutsatser.

Det förefaller mig bl.a. viktigt när det gäller friluftsliv som forskningsfält att bevaka ämnesfältets bredd och mångvetenskapliga karaktär så att en ökad forskningsanknytning inte leder till för trångsynta och/eller för obalanserade avgränsningar. Det inför framtiden mest intressanta ligger ofta i ett fenomen utkanter och gråzoner. (Detta till skillnad från det viktiga och i högsta grad legitima behovet av att utifrån olika rörelseideologier, pedagogiska

ambitioner och personliga ställningstaganden hävda behovet av avgränsningar och fokus för vad som i olika sammanhang bör kallas "friluftsliv".)⁸⁵

Även om man inte skall utesluta ett framtida inrättande av ett akademiskt ämne som heter friluftsliv med egna examinationsmöjligheter och forskarutbildning så förefaller det idag vara en stor risk för att ett sådant ämne får en alldeles för begränsad syn på vad friluftsliv som forsknings- och kompetensfält innehåller. Inrättande av *ett* ämne friluftsliv som forskarämne kan också riskera att fungera som alibi för varför inte andra friluftsperspektiv behöver beforskas och andra utbildningar finansieras och som skulle falla utanför den aktuella ämnesavgränsningen. Likaså är det min bedömning att ett för snabbt inrättande av ett forskarämne i friluftsliv gör att det nya ämnet får mycket begränsad vetenskaplig legitimitet då man ännu inte hunnit bygga upp en tillräckligt bred och djup akademisk kompetensbas. Sannolikt är det för friluftslivets del betydligt bättre om det successivt inrättas ett antal akademiska ämnen som inkluderar friluftsliv i sitt namn, typ: friluftspanering, friluftspedagogik, friluftsliv och hälsa, friluftsliv och naturturism m.fl.

Särskilt de svenska och nordiska särdragen bör lämpligen uppmärksammas i framtida svenska forskningsansatser, detta utifrån de dubbelriktade motiven: (i) att det är här den svenska situationen har svårast att hitta relevant internationellt forskningsstöd (respektive har störst behov av att transformera, analysera och komplettera internationell forskning); och (ii) att det bör vara här som den svenska forskningen har särskilt stora potentialer när det gäller att på ett intressant sätt komplettera de internationella forskningssamtalen kring friluftsliv som mångfaldigt och föränderligt samhällsfenomen.

En annan aspekt på forskningens inriktning är att man bör uppmärksamma behovet av att både belysa vad som möjligen kan kallas dess "efterfrågesida" respektive dess "utbudssida" (och då i mycket allmän bemärkelse). Med efterfrågeperspektiv menar jag fördjupade kunskaper om vad som efterfrågas när det gäller naturmöten, upplevelser och friluftsliv, något som i ett alltmer mångkulturellt och globaliserat samhälle blir allt viktigare att inte ta för givet. Parallellt med ökade kunskaper om nutida önskemål och intressen (inkl. trender och framtidsperspektiv) så är det här mycket viktigt att också djupare studera olika typer av traditionella friluftskulturers framväxt, rötter, naturmöten, aktiviteter och attityder vilka i hög

⁸⁵ Om författarens syn på friluftsbegreppet se t.ex.: Sandell, 2003a.

utsträckning påverkar dagens friluftsliv, friluftspolitik och friluftslivskonflikter. När det gäller utbudssidan så handlar det bl.a. om så konkreta saker som vilken friluftsplanning och naturvårdspolitik som myndigheter från nationell till lokal nivå behöver kunskapsunderlag till för att på rimliga sätt kunna svara upp mot olika typer av efterfrågan. Andra intressenter för utbudssidan är olika ideella, offentliga och kommersiella arrangörer av friluftsliv och naturbaserad turism. Överhuvudtaget är ett viktigt forskningsfält olika friluftspolitiska aspekter på samspelet mellan vad som i bred bemärkelse efterfrågas (inte minst från politiskt, pedagogiskt och ideellt håll) och vad som erbjuds i form av landskapskvaliteter, aktiviteter, vägledning etc.

Behovet av att bevaka ämnesfältets mångvetenskapliga karaktär bör rimligen inkludera behovet av att förankra forskningsfältet brett i ett antal existerande och på sikt allt fler akademiska miljöer och discipliner, gärna i form av samarbetande men fokuserade nätverk med ett antal lärosäten inknutna, i stil med hur större forskningsprogram kan läggas upp. Och ofta är det då nödvändigt med olika basfinansierade centrumorganisationer som spindlar i dessa nätverk och för att säkerställa kontinuitet.

Det är naturligtvis en grannliga uppgift att identifiera de kloka skärningarna bland alla tänkbara sådana nätverkskonstellationer och i stor utsträckning måste detta bli ett resultat av den fria forskningens egna drivkrafter. Men följande lista är exempel på teman som rimligen på olika sätt bör ingå. En del sådana här teman kan då tänkas stå enskilt men inkluderande flera lärosäten, andra teman kan ingå tillsammans med andra teman i olika konstellationer etc.⁸⁶

- friluftspedagogik (barn, ungdom, vuxen- och äldreorienterad);
- folkhälsoarbete och friluftsliv;
- miljömedvetenhet och friluftsliv;
- friluftsplanning;
- tätortsnära friluftsliv;
- olika friluftskulturer;
- friluftsfokuserad naturvård;
- naturturism och friluftsliv;

⁸⁶ Jämför också med andra kapitel i den parallella rapporten Schantz & Silvander (Kommande); se också parallell rapport för Naturvårdsverket av Emmelin, Fredman och Sandell (Kommande) om planering för friluftsliv.

- miljö- och kulturhistoria med friluftsinriktning;
- friluftsliv och regional utveckling; och inte minst
- friluftsupplevelser och livskvalitetsaspekter i både "ytligare" och "djupare" bemärkelse.

Det är viktigt att inkludera utbildningsaspekterna i dessa konstellationer av forskningsfält, discipliner och lärosäten genom att anknyta till existerande utbildningar till lärare, inom turism och hälsofrågor, för samhällsplanering etc. Sannolikt bör man också, särskilt när det gäller de högre nivåerna, inrätta nya utbildningar (som påbyggnadsmöjligheter för t.ex. ovanstående kategorier, men också t.ex. som forskarutbildningskurser relevanta för ett stort antal forskarämnen).

Parallellt med dessa nätverk måste det också inrättas centrala funktioner och ansvar som bevakar friluftsforskningen i sin helhet; som impulsgivare, koordinator och kunskapsförvaltare. Det kan gälla t.ex.:

- inrättandet av en nationell forskarskola i friluftsliv;
- mer generella signaler till olika forskningsfinansiärer;
- reserverade forskningsmedel i form av särskilda utlysningar och forskningsprogram;
- fasta basresurser till forskartjänster, doktorander och utbildningar;
- inrättande av kunskapsbanker;
- anordnande av regelbundna konferenser;
- utgivande av tidskrifter och nyhetsbrev;
- möjlighet att utdela initieringsmedel till ansökningskrivande och mindre projekt.

Forskarskola och kompetensnät

Ett sätt att konkretisera tankarna ovan om friluftsområdets mångvetenskapliga karaktär, problemen med att begränsa fältet till ett specifikt ämne och samtidigt behov av fördjupad forskningsanknytning, är att etablera nätverksstrukturer (se Fig. 3).⁸⁷ Inte minst mot bakgrund av moderna elektroniska kommunikationsmöjligheter innebär ett kompetensnätverk att overheadkostnader för administration, lokaler, tjänster etc. minimeras. Samtidigt kan ett kompetensnät fritt knyta an bästa möjliga kompetens med stor flexibilitet och utan krav på att dessa skall överge existerande positioner. En nätverksstruktur ger också bra möjligheter till

⁸⁷ Dessa tankar har i tidigare versioner framförts bl.a. i: Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer, 1999; och: Skr 2001/02, 2002.

god återkoppling för impulser både utifrån och inifrån den akademiska världen. Några utgångspunkter för ett sådant nätverk föreslås vara:

- Att man anlägger ett relativt brett perspektiv på "friluftsliv" (förslagsvis utifrån SFS 2003:133 "vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling" men med särskilt fokus på dess roll som (i) livskvalitet, (ii) folkhälsometod, (iii) turismnäring, (iv) pedagogisk metod, (v) kulturhistoria, och (vi) samhällsplaneringsområde.

- Att det i huvudsak bygger på existerande strukturer, t.ex. med inriktning mot mångvetenskapliga fält som samhällsplanering, lärarutbildning, turism, areella näringar och miljö, och olika relevanta traditionella discipliner (m.a.o. bara måttliga resurser behöver plöjas ner i strukturuppbyggnad)

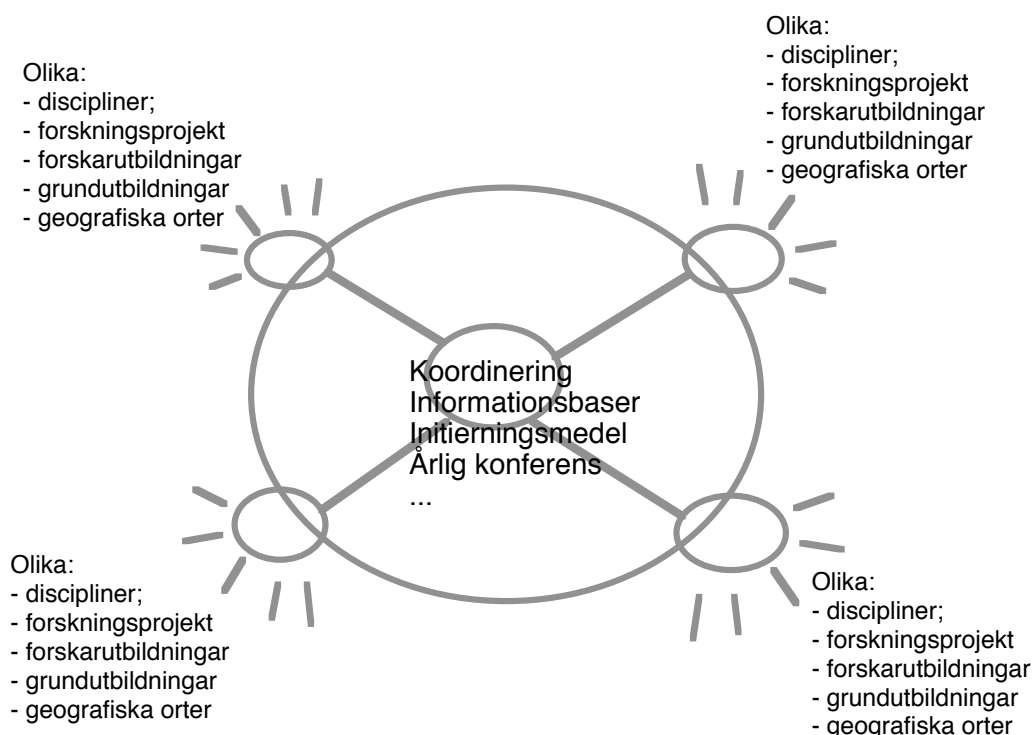
- Att som övergripande arbetsuppgifter ses förslagsvis: forskarkurser, kunskapsförvaltning, forskningsinitiering och kunskapsspridning.

- Att ett lämpligt första huvudelement i ett sådant nätverk bör vara etablerandet av en forskarskola i friluftsliv. På så sätt får nätverket en viss formell struktur initialt och genom att samla goda krafter från olika discipliner kan bra forskarkurser med friluftsrelevans snabbt etableras och få tillräckligt sökunderlag. Till detta kommer de viktiga vinster som ligger i att friluftsintresserade doktorander och lärare/forskare från olika ämnen och lärosäten lär känna varandras perspektiv. Man kan på sätt utbyta erfarenheter och skapa underlag för både mångvetenskapligt forskningsarbete (t.ex. ansökningar) och framtida yrkesverksamhet utanför akademien (t.ex. för framtida kopplingar mellan friluftspedagogik och samhällsplanering).

- Ett viktigt element för att stärka ett sådant kompetensnätverk och forskarskola bör vara inrättandet av ett antal professurer, gästprofessurer och forskartjänster (heltider eller deltid) vid olika lärosäten och med inriktning mot olika friluftsrelevanta kompetensområden. Exempelvis: friluftspedagogik, friluftsliv och hälsa, friluftshistoria, friluftspanering, friluftsliv och naturturism, friluftsliv och miljöfrågor etc. etc. Till dessa tjänster bör också förstås kopplas kringresurser i form av t.ex. doktorandfinansiering. På så sätt får ett antal kvalificerade forskare ett särskilt ansvar för att bevaka friluftsfrågorna och se till att forskarskolan hålls vital, att nya doktorander rekryteras med frilufsprofil inom ett antal

ämnesfält och att kompetensnätet i övrigt fungerar som underlag och inspirationskälla för t.ex. forskningsansökningar och andra initiativ.

- En huvudstrategi när det gäller ökad finansiering av friluftslivsforskning är att genom ett väl fungerande kompetensnät så skall konkurrenskraftiga ansökningar om forskningsmedel i större utsträckning kunna ställas till ordinarie forskningsfinansiärer (för att underlätta för relativt stora ansökningar och för projekt där friluftsliv ses i ett sammanhang).

Figur 3. Principfigur över kompetensnät för friluftsforskning och där ett antal sådana relaterade nätverk bör etableras för att verka inom olika inriktningar av friluftsforskningen (t.ex. friluftspedagogik, friluftsplanning, friluftsliv och hälsa, naturkontakt och miljöengagemang...).

- Man bör slå vakt om den mångvetenskapliga kunskapsförvaltningen och t.ex. bygga upp en aktuell databas så att till att börja med de forskningsinsatser som ändå görs inom detta fält blir kända. Förutom ett bevakningsarbete bör även ingå i denna kunskapsförvaltning någon/några större forskarträffar per år med genomgång av aktuell friluftslivsforskning (svensk och utländsk) genom konventionell paperspresentation, posterredovisning, publikationer etc. En viktig del i kunskapsförvaltningen är också att, i första hand via elektroniska länknings,

kunna hänvisa intresserade vidare till tänkbara nationella och internationella informationsbaser och projektfinansiärer.

- Det vore sannolikt mycket lämpligt, särskilt i ett inledande skede, att öronmärkta pengar ställs till förfogande för att initiera friluftsforskning som sedan kan resultera i större ansökningar till olika större forskningsfinansiärer. Samtidigt är det av största vikt att friluftslivet som forskningsfält i sin helhet får en kraftig finansiell förstärkning.

- Kunskapsspridning är förstås viktigt och kan ske t.ex. genom: nyhetsbrev och en eller flera sammandragningar per år med inriktning mot myndigheter, organisationer och intresserad allmänhet (ev. tematiskt organiserade) där forskning presenteras på ett populärvetenskapligt sätt och forsknings/kunskapsbehov diskuteras.

Vision

Avslutningsvis tar jag mig friheten att vara lite visionär och anser inte alls att det vore någon omöjlighet att vi låt säga inom något decennium har en situation i Sverige när det gäller friluftsforskning som skulle kunna innehålla bl.a. följande:

- att ett vitalt kompetensnät med ett antal delnät om friluftsliv som utbildnings- och forskningsfält sedan länge är väl etablerat och att här ingår på olika sätt de flesta av landets lärosäten;

- att kompetensnätet inte minst innebär ett rikt utbyte av lärarkrafter i form av gästföreläsningar och kurssamarbete mellan olika ämnen och lärosäten;

- att ett stort antal doktorander gör sina avhandlingar med friluftsinriktning och inom forskarskolans ram;

- att ett par handfulla professorer och forskarassistenter är helt eller delvis finansierade med friluftsliv som inriktning och är spridda över ett antal discipliner och lärosäten;

- att genom årliga konferenser, aktiva databaser och diverse kursverksamhet upprätthålls en aktiv ömsesidig dialog mellan forskningen och olika praktikergrupper inom t.ex. organisationer, förvaltning, utbildning, hälsovård och samhällsplanering;

- att några olika inriktningar på friluftsområdet typ friluftspedagogik, friluftsliv och hälsa, friluftspanering etc., har uppnått egen forskarutbildning och ingår nu i denna skepnad i den nationella forskarskolan.

Referenser⁸⁸

- A Literature Review 1986. A Literature Review: The President's Commission On Americans Outdoors, U.S. Government Printing Office, No. 1986-165-816:64524.
- Aitchison, J.W. 1987. Public Access, Commons and Village Greens. -Area, Vol. 19, No. 1, pp. 19-23.
- Aitken, S.C. 1991. Person-environment theories in contemporary perceptual and behavioural geography. -I: personality, attitudinal and spatial choice theories. -Progress in Human Geography, Vol. 15, No. 2, pp. 179-193.
- Andereck, Kathleen L.; Vogt, Christine A.; Larkin, Kevin & Freye, Katy 2001. Differences Between Motorized and Nonmotorized Trail Users. -J. of Park and Recreational Administration, Vol. 19, No. 3, pp. 62-77.
- Aronsson, Lars 2000. The Development of Sustainable Tourism. Continuum, London & New York. Holden, Andrew 2000. Environment and Tourism. Routledge, London and New York.
- Barnhart, Steven K.; Perkins, Nathan H. & Fitzsimonds, John 1998. Behaviour and Outdoor Setting Preferences at a Psychiatric Hospital. -Landscape and Urban Planning, Vol. 42, pp. 147-156.
- Basset, Caroline & Wilbert, Chris. 1999. Where you want to go today (like it or not): leisure practices in cyberspace. -In: Crouch, David (ed). Leisure/tourism geographies. Practices and geographical knowledge. Routledge, London, pp. 181-194.
- Bikales, E.A. & Manning, R.E. 1990. Outdoor Recreation and Environmental Concern: a Further Exploration. - In: Proceedings of the 1990 Northeastern Recreation Research Symposium, Saratoga Springs, New York 25-28/2 1990, United States Dept. of Agriculture, General Technical Report NE-145.
- Bixler, Robert D.; Floyd, Myron F. & Hammit, William E. 2002. Environmental Socialization: Quantitative Tests of the Childhood Play Hypothesis. -Environment and Behavior, Vol. 34, No. 6, pp. 795-818.
- Blacksell, Mark 1993. Wilderness and Landscape in the United States. -In: Glyptis, Sue (ed.), Leisure and the Environment: Essays in Honour of Professor J.A. Patmore. Belhaven Press, London and New York, pp. 266-276.
- Bostedt, Göran 1995. Benefits of Amenities in the Forest Environment: Four Papers Based on Contingent Valuation. Dept. of Forest Economics, Swedish University of Agricultural Sciences, Umeå.
- Boxall, P.C. 1999. Explorations of the Use of Random Utility Models in Nonmarket Benefit Estimation (Environmental Quality, Outdoor Recreation). Ph.D. University of Alberta (Vol. 6008A of Diss. Abs. Int.).
- Bravo, Michael & Sörlin, Sverker (eds.) 2002. Narrating the Arctic: a cultural history of Nordic scientific practices. Science History Publications, Canton, Mass.
- Breivik, G. & Løvmo, H. (red.) 1978. Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager. Universitetsforlaget, Oslo.
- Brügge, Britta; Glantz, Matz; Sandell, Klas (red.) 2002 (2a reviderade uppl.). Friluftslivets pedagogik: För kunskap, känsla och livskvalitet. Liber, Stockholm.
- Brännlund, R. & Kriström, B. 1998. Miljöekonomi. Studentlitteratur, Lund.
- Butler, Richard W. & Boyd, Stephen W. (eds.) 2000. Tourism and National Parks: Issues and Implications. John Wiley, New York.
- Buttimer, Anne 1990a. Geography, Humanism, and Global Concern. -Ann. of the Ass. of American Geographers, Vol. 80, No. 1, pp. 1-33.

⁸⁸ Även om en del referenser f.f.a. p.g.a. underlagsmaterialet inte har förnamn utan bara initialer så har jag valt att ha med förnamn där så varit praktiskt.

- Callicott, J. Baird & Nelson, P. Michael (eds.) 1998. *The Great New Wilderness Debate*. The University of Georgia Press, Athens and London.
- Cant, Sarah, G. 2003. *The Tug of Danger with the Magnetism of Mystery: Descents into 'the Comprehensive Poetic-Sensuous Appeal of Caves'*. -*Tourist Studies*, Vol. 3, No. 1, pp. 67-81.
- Cesario, F.J. 1969. *Operations Research in Outdoor Recreation*. -*J. of Leisure Research*, Vol. 1, No. 1, pp. 33-51.
- Colby, K.T. 1988. *Public Access to Private Land: Allemansrätt in Sweden*. -*Landscape and Urban Planning*, Vol. 15, pp. 253-264.
- Colton, J. 1995. *The Benefits of Outdoor Recreation: Exploring the Benefits of Wilderness River Rafting*. -M.A. Dissertation, University of Alberta, Canada (Vol. 34/04 of Mast. Abs. of Diss. Abs. Int.).
- Cordell, H. Ken & Betz, Carter J. 2000. *Trends in Outdoor Recreation Supply on Public and Private Lands in the US*. -In: Gartner, William C. & Lime, David W. (eds.), *Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism*. CABI Publishing, Wallingford and New York, pp. 75-89.
- Cronon, William (ed.) 1995. *Uncommon Ground: Toward Reinventing Nature*. W.W. Norton & Company, New York.
- Crouch, David 1994. *Home, Escape and Identity: Rural Cultures and Sustainable Tourism*. -*J. of Sustainable Tourism*, Vol. 2, Nos 1-2, pp. 93-101.
- Curry, Nigel 2000. *Community Participation in Outdoor Recreation and the Development of Millenium Greens in England*. -*Leisure Studies*, Vol. 19, pp. 17-35.
- Curry, Nigel 2001. *Rights of Access to Land for Outdoor Recreation in New Zealand: Dilemmas Concerning Justice and Equity*. -*J. of Rural Studies*, Vol. 17, pp. 409-419.
- Curry, Nigel 2002. *Access Rights for Outdoor Recreation in New Zealand: Some Lessons for Open Country in England and Wales*. -*J. of Environmental Management*, Vol. 64, pp. 423-435.
- Dahlgren, Lars Owe & Szczepanski, Anders. 1997. *Utomhuspedagogik – Boklig bildning och sinnlig erfarenhet: Ett försök till bestämning av utomhuspedagogikens identitet*. *Skapande Vetande*, No. 31, Linköpings universitet, Linköping.
- Daigle, John, J. & Hrubec Icek Ajzen, Daniel 2002. *A Comparative Study of Beliefs, Attitudes, and Values Among Hunters, Wildlife Viewers, and Other Outdoor Recreationists*. -*Human Dimensions of Wildlife*, Vol. 7, pp. 1-19.
- Dennis, S. & Zube, E.H. 1988. *Voluntary association membership of outdoor recreationists: An exploratory study*. -*Leisure Sciences*, Vol. 10, No. 4, pp. 229-245.
- Donnelly, Peter. 1993. *The Right to Wander: Issues in the Leisure Use of Countryside and Wilderness Areas*. -*Int. Rev. for Soc. of Sport*, Vol. 28, No. 2-3, pp. 187-202.
- Drengson, A. & Inoue, Y. (eds.) 1995. *The Deep Ecology Movement: An Introductory Anthology*. North Atlantic Books, Berkeley, California.
- Driver, B.L. & Brown, P. 1986. *Probable Personal Benefits of Outdoor Recreation*. -In: *A Literature Review: The President's Commission On Americans Outdoors*, U.S. Government Printing Office, No. 1986-165-816:64524, pp. Values 63-70.
- Driver, B.L. & Peterson, G.L. 1986. *The Values and Benefits of Outdoor Recreation: An Integrating Overview*. -In: *A Literature Review: The President's Commission On Americans Outdoors*, U.S. Government Printing Office, No. 1986-165-816:64524, pp. Values 1-9.
- Driver, B.L., Brown, Perry, J., Peterson, George, L. 1991. *Benefits of Leisure*. Venture Publishing, State College, Pennsylvania, USA.
- Driver, B.L., Dustin, Daniel., Baltic, Tony., Elsner, Gary., Peterson, George. (eds.) 1996. *Nature and the Human Spirit: Toward an Expanded Land Management Ethic*. Venture Publishing, State College, USA.
- Eichberg, Henning & Jespersen, Ejgil 1986. *De grønne bølger, traek af natur- og friluftslivets historie*. Bavnbanke, Gerlev Idrætshøjskole, Slagelse, Danmark.
- Emmelin, Lars; Fredman, Peter & Sandell, Klas Kommande. *Forskning om natur för friluftsliv. Rapport för Naturvårdsverket*, Stockholm.
- Ewert, A. 1995. *Current Trends in Risk Recreation: The Impacts of Technology, Demographics and Related Variables*. -In: Thompson, J., Lime, D., Gartner, B., Sames, W. (eds.), *Proceedings of the Fourth International Outdoor Recreation and Tourism Trends Symposium*. May 14-17, 1995, University of Minnesota, pp. 60-64.
- Ewert, Alan & Hollenhorst, Steve 1990. *Risking It on Wildlands: The Evolution of Adventure Recreation*. -*J. of Environmental Education*, Vol. 21, No. 3, pp. 29-35.
- Faarlund, Nils 1990. *Om møtet med fri natur som metode i miljøundervisningen*. -*Mestrefjellet*, No. 37, s. 21-23, Hemsedal, Norge.
- Fredman, Peter 2000. *Environmental Valuation and Policy: Applications in the Management of Endangered Species, Recreation and Tourism*. Dept. of Forest Economics, Swedish University of Agricultural Sciences, Umeå.

- Fries, C.; Carlsson, M.; Dahlin, B.; Lamas, T. & Sallnas, O. 1998. A review of conceptual landscape planning models for multiobjective forestry in Sweden. -*Can. J. Forest. Res.* Vol. 28, No. 2, pp. 159-167.
- Frome, M. 1993. Wilderness Preservation: Public Support of Wilderness Values in Science, Wildlife and Sacred Places. Ph.D. thesis, the Union Institute (Vol. 5407B of Diss. Abs. Int.).
- Galloway, G. 2002. Psychographic segmentation of park visitor markets: Evidence for the utility of sensation seeking. -*Tourism. Manage.* Vol. 23, No. 6, pp. 581-596.
- Gartner, William C. & Lime, David W. (eds.), 2000. *Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism*. CABI Publishing, Wallingford and New York.
- Gelter, Hans 2000. *Friluftsliv: The Scandinavian Philosophy of Outdoor Life*. -*Canadian J. of Environmental Education*, No. 5, Summer, pp. 77-92.
- Gigliotti, Larry M. 1990. Environmental Education: What Went Wrong? What Can Be Done? -*J. of Environmental Education*, Vol. 22, No. 1, pp. 9-12.
- Glacken, C.J. 1992. Reflections on the History of Western Attitudes to Nature. -*GeoJournal*, Vol. 26, No. 2, pp. 103-111.
- Gordon, J.E.; Dvorak, I.J. & Jonasson, C. et.al 2002. Geo-ecology and management of sensitive montane landscapes. -*Geografiska Ann. A.* Vol. 84A, No. 3-4, pp. 193-203.
- Grahn, Patrik 1989. Den fysiska miljöns diktatur över människan: En undran över begreppet miljödeterminism. -*Arkitekturforskning*, Vol. 2, No. 4, pp. 15-32.
- Gray, P.A.; Duwors, E.; Villeneuve, M., et.al 2003. The socioeconomic significance of nature-based recreation in Canada. -*Environmental Monitoring Assessment*, Vol. 86, No. 1-2, pp. 129-147.
- Grgas, Stipe & Larsen, Svend Erik (eds.) 1994. *The Construction of Nature: A Discursive Strategy in Modern European Thought*. Odense University Press, Odense.
- Götmark, F. & Thorell, M. 2003. Size of nature reserves: Densities of large trees and dead wood indicate high value of small conservation forests in southern Sweden. -*Biodivers. Conserv.* Vol. 12, No. 6, pp.1271-1285.
- Hacking, Ian 2000. *Social konstruktion av vad? Thales*, Stockholm. (Original: "The Social Construction of What?", 1999).
- Hamin, E.M. 2002. Western European approaches to landscape protection: A review of the literature. -*J. Plan. Lit.* Vol. 16, No. 3, pp. 339-358; och Ribe, R.G. 2002. Is scenic beauty a proxy for acceptable management? The influence of environmental attitudes on landscape perceptions. -*Environ. Behav.* Vol. 34, No. 6, pp. 757-780.
- Hammerman, Donald R.; Hammerman, William M. & Hammerman Elizabeth L. 1994. *Teaching in the Outdoors*. Interstate Publishers Inc., Danville, IL.
- Hammitt, W.E. 1982. Cognitive Dimensions of Wilderness Solitude. -*Environment and Behavior*, Vol. 14, No. 4, pp. 478-493.
- Hanley, N.; Shogren, J.F. & White, B. 1997. *Environmental Economics in Theory and Practice*. Oxford University Press, Oxford.
- Hanley, Nick; Alvarez-Farizo, Begona & Shaw, Douglas W. 2002. Rationing an Open-Access Resource: Mountaineering in Scotland. -*Land Use Policy*, Vol. 19, pp. 167-176.
- Hanna, Glenda 1995. Wilderness-related Environmental Outcomes of Adventure and Ecology Education Programming. -*J. of Environmental Education*, Vol. 1, pp. 21-33.
- Hansen, Peter H. 1995. Albert Smith, the Alpine Club, and the Invention of the Mountaineering in Mid-Victorian Britain. -*J. of British Studies*, Vol. 34, pp. 300-324.
- Hart, A. Roger 1997. *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. Earthscan, London.
- Hartig, T. 1993. Nature Experience in Transactional Perspective. -*Landscape and Urban Planning*, Vol. 25, pp. 17-36.
- Hartig, T. & Evans, G.W. 1993. Psychological Foundations of Nature Experience. -In: Gärling, T. & Golledge, R.G. (eds.), *Behavior and Environment: Psychological and Geographical Approaches*, Elsevier Science Publishers B.V., pp. 427-457.
- Hartig, Terry; Kaiser, Florian, G. & Bowler, Peter, A. 2001. Psychological Restoration in Nature as a Positive Motivation for Ecological Behavior. -*Environment and Behavior*, Vol. 33, No. 4, pp. 590-607.
- Hartig, Terry; Evans, Gary W.; Jamner, Larry, D.; Davis, Deborah S. & Gärling, Tommy 2003. Tracking restoration in natural and urban field settings. -*Journal of Environmental Psychology*, Vol. 23, pp. 109-123.
- Hattie, John; Marsh, H.W.; Neil James T. & Richards, Garry, E. 1997. Adventure Education and Outward Bound: Out-of-Class Experiences That Make a Lasting Difference. -*Review of Educational Research*, Vol. 67, No. 1, pp. 43-87.
- Hazelworth, M.S. & Wilson, B.E. 1990. The Effects of an Outdoor Adventure Camp Experience on Self-Concept. -*J. of Environmental Education*, Vol. 21, pp. 33-37.

- Heim, M. 1993. Nature and Cyberspace. -Man & Nature Working paper, No. 28, Odense University, Denmark.
- Higgins, Peter 2000. Outdoor Recreation, Outdoor Education and the Economy of Scotland. -Horizons, No. 7-8, pp. 24-29.
- Hultkrantz, Lars & Mortazavi, Reza 1998. Landowner Participation in the Regulation of Outdoor Recreation: Some Problems in Snowmobiling Regulation. -Tourism Economics, Vol. 4, No. 1, 33-49.
- Hunt, K.M. 2000. Understanding Racial and Ethnic Differences in Angler Behavior. Ph.D. Texas A&M University (Vol. 6111B of Diss. Abs. Int.).
- Hörnsten, Lisa & Fredman, Peter 2000. On the distance to recreational forests in Sweden. -Landscape and Urban Planning, Vol. 51, pp 1-10.
- Hörnsten, Lisa 2000. Outdoor Recreation in Swedish Forests – Implications for Society and Forestry. -Acta Universitatis Agriculturae Sueciae No. 169, Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala.
- Introductory Readings on the Benefits of Outdoor Recreation 1991. A Collection of articles compiled by Visitor Activities Branch, National Parks Directorate, Canadian Parks Service, Canada.
- Jackson, Edgar, L. & Burton, Thomas L. (eds.) 1999. Leisure Studies: Prospects for the Twenty-First Century. Venture Publishing Inc., State College, Pennsylvania.
- Jeal, T. 1989. Baden-Powell. Hutchinson, London; och Rosenthal, M. 1986 (1984). The Character Factory: Baden-Powell's Boy Scouts and the Imperatives of Empire. Pantheon Books, New York.
- Jenkins, John M. & Pigram, John, J. (ed.) 2003. Encyclopedia of Leisure and Outdoor Recreation. Routledge, London and New York.
- Kahn, Jr. Peter H. & Kellert, Stephen R. (eds.) 2002. Children and Nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Kaltenborn, Bjørn; Haaland, Hanne & Sandell, Klas 2001. The Public Right of Access – Some Challenges to Sustainable Tourism Development in Scandinavia. -J. of Sustainable Tourism, Vol. 9, No. 5, pp. 417-433.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. The Experience of Nature: A Psychological Perspective. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kellert, Stephen R. & Wilson, Edward O. (eds.) 1993. The Biophilia Hypothesis. Island Press/Shearwater Books, Washington, D.C./Covelo, California, USA.
- Kiewa, J. 1994. Self Control: The key to Adventure? Towards a Model of the Adventure Experience. -In: Cole, E., Erdman, E., Rothblum, E.D. (eds.) "Wilderness Therapy for Women: The Power of Adventure", New York: Haworth Press pp. 29-41.
- Lerkelund, Hans Erik 2003. Rapport fra konferensen Forskning i friluft, Øyer 19-20 november 2003. Friluftslivets fellesorganisasjon, Oslo.
- Macnaghten, Phil. & Urry, John. 1998. Contested Natures. Sage, London.
- Manning, Robert E. 1999. Studies in Outdoor Recreation: Search and Research for Satisfaction. Oregon State Univ. Press, Corvallis.
- Millward, H. 1992. Public Access in the Canadian Countryside: A Comparative Survey. -The Canadian Geographer, Vol. 36, No. 1, pp. 30-44.
- Millward, H. 1993. Public Access in the West European Countryside: A Comparative Survey. -J. of Rural Studies, Vol. 9, No. 1, pp. 39-51.
- Morris, B. 1970. Ernest Thompson Seton and the origins of the Woodcraft movement. -J. of Contemporary History, Vol. 5, No. 2, pp. 183-194.
- Nash, Roderick 1982 (1967). Wilderness and the American Mind (3rd ed.). Yale University Press, New Haven and London.
- Nedrelid, Tove 1991. Use of Nature as a Norwegian Characteristic: Myths and Reality. -Ethnologia Scandinavia, Vol. 21, pp. 19-33.
- Newsome, David; Moore, Susan A. & Dowling, Ross K. 2002. Natural Area Tourism: Ecology, Impacts and Management. Channel View Publications, Clevedon Buffalo Toronto Sydney.
- Oelschlaeger, Max 1991. The Idea of Wilderness: From Prehistory to the Age of Ecology. Yale University Press, New Haven and London.
- Olwig, K.R. 1989. The Childhood Deconstruction of Nature. -Children's Environments Quarterly, Vol. 6, No. 1, (Spring), pp. 19-25. (An earlier version of this paper appeared in Scandinavian Housing and Planning Research, 3, 129-143, 1986.)
- Olwig, Kenneth R. 2002. Landscape, Nature and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World. The University of Wisconsin Press, Madison.
- Pavlovich, Kathryn 2003. The Evolution and Transformation of a Tourist Destination Network: The Waitomo Caves, New Zealand. -Tourism Management, Vol. 24, pp. 203-216.
- Pedersen, Kirsti 1993. Gender, Nature and Technology: Changing Trends in "Wilderness Life" in Northern Norway. -In: Riewe, Rick & Oakes, Jill (eds.), Human Ecology: Issues in the North, Vol. II. University of Alberta, pp. 53-66.

- Pernon, E. & Purcell, A.T. 1998. Models of Preference for Outdoor Scenes. -*Environmental Education Research*, Vol. 3, pp. 282-306.
- Pinker, Steven 2002. *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. Penguin, London.
- Prynn, D. 1983. The Woodcraft Folk and the Labour Movement 1925-70. -*J. of Contemporary History*, Vol. 18, No. 1, pp. 79-95.
- Rantatalo, Petra 2002. Den resande eleven: Folkskolans skolreserörelse 1890-1940. Umeå universitet, Skrifter från forskningsprogrammet Landskapet som arena, Umeå.
- Reed, Peter & Rothenberg, David (eds.) 1993. *Wisdom in the Open Air: The Norwegian Roots of Deep Ecology*. University of Minnesota Press, Minneapolis, London.
- Ribe, R.G. 2002. Is scenic beauty a proxy for acceptable management? The influence of environmental attitudes on landscape perceptions. -*Environ. Behav.* Vol. 34, No. 6, pp. 757-780.
- Rolston, III, H. 1986. Beyond Recreational Value: The Greater Outdoors Preservation-Related and Environmental Benefits. -In: *A Literature Review: The President's Commission On Americans Outdoors*, U.S. Government Printing Office, No. 1986-165-816:64524, pp. Values 103-113.
- Ryan, Sean 2002. Cyborgs in the Woods. -*Leisure Studies*, Vol. 21, pp. 265-284.
- Rydberg, D. & Falck J. 2000. Urban forestry in Sweden from a silvicultural perspective: A review. -*Landscape Urban. Plan.* Vol. 47, No. 1-2, pp. 1-18.
- Sandell, K. & Sörlin, S. 1994. Naturen som fostrare: Friluftsliv och ideologi i svenskt 1900-tal. -*Historisk Tidskrift*, No. 1, s. 4-43.
- Sandell, K. 1996a. Friluftsliv och miljöengagemang. -I: *Natur og friluftsliv i byens nærmiljø*. Tema Nord, 1996:518, Nordisk ministerråd, København, s. 51-64.
- Sandell, K. 1996f. Själens friluftsskog: Naturkontakt och miljöperspektiv bland friluftsenagerade i Södra Halland. -*Nordisk Samhällgeografisk Tidskrift*, No. 22, April, s. 99-112.
- Sandell, Klas & Sörlin, Sverker (red.) 2000. *Friluftshistoria – från 'hårdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Sandell, Klas 2003. Begreppet friluftsliv: Som en trebent pall. -*Argaladei: Friluftsliv – en livsstil*, No. 1, s. 10-11.
- Schantz, Peter & Silvander, Ulf Kommande. *Utredning om utbildning och forskning inom friluftsliv. Friluftorganisationer i Samverken*, Stockholm.
- Schmitt, Peter J. 1969. *Back to Nature: The Arcadian Myth in Urban America*, Oxford University Press, New York.
- Scholl, K.G. 2002. *The Influence of an Inclusive Recreation Experience on Families That Have a Child With a Disability*. Ph.D. University of Minnesota (Vol. 6305A of Diss. Abs. Int.).
- Seton, E.T. 1906 (1902). *The Birch-bark Roll of the Woodcraft Indians*. Doubleday, Page & Company, New York.
- Shrestha, R.K. 2000. *Economic Value of Recreational Resources: Testing Benefit Transfer Approches*. Ph.D. Colorado State University (Vol. 6201A of Diss. Abs. Int.).
- Simmons, D. 1993. Facilitating Teachers' Use of Natural Areas: Perceptions of Environmental Education Opportunities. -*J. of Environmental Education*, Vol. 24, No. 3, pp. 8-16.
- Simmons, Deborah 1998. Using Natural Settings for Environmental Education: Perceived Benefits and Barriers. -*J. of Environmental Education*, Vol. 3, pp. 23-32.
- Simmons, I.G. 1993. *Interpreting Nature: Cultural Constructions of the Environment*. Routledge, London and New York.
- Skr 2001/02. En samlad naturvårdspolitik. Regeringens skrivelse 2001/02:173. Regeringskansliet, Stockholm.
- Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer. 1999. Kulturdepartementet, Regeringskansliet, Ds 1999:78, Stockholm.
- Sörlin, S. 1995b. Nature, Skiing and Swedish Nationalism. -*International J. of the History of Sport*, Vol. 12, No. 2, pp. 147-163.
- Sörlin, Sverker 1991c. *Naturkontraktet: Om naturumgängets idéhistoria*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Talbot, J.F. & Kaplan, S. 1986. Perspectives on Wilderness: Re-examining the Value of Extended Wilderness Experiences. -*J. of Environmental Psychology*, Vol. 6, pp. 177-188.
- Tarrant, M.A. 1992. *The Mental and Physical Health Benefits of Recollections of Past Outdoor Recreation Experiences (Mental Health)*. Ph.D. Colorado State University (Vol. 5312B of Diss. Abs. Int.).
- Teisl, Mario F. & O'Brien, Kelly 2003. Who Cares and Who Acts? Outdoor Recreationists Exhibit Different Levels of Environmental Concern and Behavior. -*Environment and Behavior*, Vol. 35, No. 4, pp. 506-522.
- Tierney, Patrick T.; Dahl, Rene & Chavez, Deborah 2001. Cultural Diversity in use of Undeveloped Natural Areas by Los Angeles County Residents. -*Tourism Management*, Vol. 22, pp. 271-277.

- Tordsson, Björn 2000. Rötter i "barbari" och "romantik". -I: Sandell, Klas & Sörlin, Sverker (red.), Friluftshistoria – från 'hårdande friluftsliv' till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia. Carlssons bokförlag, Stockholm, s. 47-61.
- Tordsson, Björn 2003. Å svare på naturens åpne tiltale: En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturellt fenomen. Norges Idrettshøgskole, Oslo.
- Tuan, Yi-Fu. 1990 (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Columbia University Press, New York.
- Uddenberg, Nils 1993. *Ett djur bland alla andra? Biologin och människans uppfattning om sin plats i naturen*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.
- Ulrich, R.S., Simons, R.F., Losito, B.D., Fiorito, E., Miles, M.A. & Zelson, M. 1991. Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environment. -*J. of Environmental Psychology*, Vol. 11, pp. 201-230.
- Walsh, R.G.; McKean, J.R. & Peterson, G.L. 1989. Distribution and efficiency effects of alternative recreation funding methods. -*J. of Leisure Research*, Vol. 21, No. 4, pp. 327-247.
- Waterman, L. & Waterman, G. 1993b. *Wilderness Ethics: Preserving the Spirit of Wildness*. The Countryman Press, Woodstock, Vermont, USA.
- Watkins, Charles (ed.) 1996. *Rights of Way: Policy, Culture and Management*. Pinter, London.
- Weber, Karin 2001. Outdoor Adventure Tourism: A Review of Research Approaches. -*Ann. of Tourism Research*, Vol. 28, No. 2, pp. 360-377.
- Wiklund, Tage 1995. *Det tillgjorda landskapet: En undersökning av förutsättningarna för urban kultur i Norden*. Korpen, Göteborg.
- Williams, D.R., Patterson, M.E., Roggenbuck, J.W., & Watson A.E. 1992. Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. -*Leisure Sciences*, Vol. 14, pp. 29-46.
- Williams, Daniel R. (ed.) 2001. Sustainability and the Right to Roam: International Differences in Public Rights (and Responsibilities) to Nature. -*J. of Sustainable Tourism; Special Issue*, Vol. 9, No. 5.
- Wilson, Alexander 1992. *The Culture of Nature: North American Landscape from Disney to the Exxon Valdez*. Basil Blackwell, Oxford.
- Worster, D. 1993. *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination*. Oxford University Press, New York and Oxford.
- Zimmermann, Laura K. 1996. Knowledge, Affect, and the Environment: 15 years of Research (1979-1993). -*J. of Environmental Education*, Vol. 3, pp. 41-44.
- Öhman, Johan 2003. Miljöfostran i naturen. -I: Östman, Leif (red.), *Nationell och internationell miljödidaktisk forskning: En forskningsöversikt*. Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala, s. 65-89.

Bilaga: Inriktning och hemvist för de 56 medarbetarna i antologin "Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism"⁸⁹

- Department of Forest Resources at the University of Minnesota.
- Outdoor Recreation Planner with the Outdoor Recreation and Wilderness, Assessment Research unit of the USDA Forest Service, Southern Research Station, Georgia.
- Institute for Tourism and Recreation Research at the University of Montana-Missoula.
- The Human Dimensions Unit at Cornell University.
- Department of Tourism, University of Westminster in London; & the Institut de Management Hotelier International in Paris.
- Wildlife Ecology in the Department of Fisheries and Wildlife at Michigan State University (MSU).
- Department of Tourism at the Faculty of Economics, University of Zagreb, Croatia.
- The Aldo Leopold Wilderness Research Institute (ALWRI), Missoula, Montana.
- Economics and forestry at North Carolina State University & A USDA Forest Service scientist.
- Recreation, Park and Tourism at Texas A&M University.
- Tourism at the University of Luton.
- Department of Natural Resources at Cornell University.
- Institute for Tourism and Leisure Studies of the University of Economics and Business Administration, Vienna.
- Economics, Institute for the Study of Gambling and Commercial Gaming, University of Nevada, Reno.
- The Human Dimensions Research Unit at Cornell University.
- Tourism and travel specialist with the University of Minnesota Extension Service & Associate director of the University's Tourism Center & University's College of Natural Resources, Department of Forest Resources.
- The International Centre of Tourism and Hospitality Research, Bournemouth University.
- Tourism Center and Professor of Applied Economics at the University of Minnesota.
- Tourism and Hospitality Management, Faculty of Management, University of Calgary & Australian International Hotel School in Canberra & Edith Cowan University in Perth, Western Australia.
- Wildland Recreation in the Departments of Parks, Recreation and Tourism Management, and Forest Resources, Clemson University.
- Department of Recreation and Leisure Studies at the University of North Carolina at Chapel Hill.
- Sociology and Urban and Regional Studies at the University of Wisconsin-Green
- Tourism at Switzerland's Secretariat of State for Economic Affairs (SECO) & School for Economics and Management of the University of Lausanne.
- Rural Tourism Unit at the University of Bristol.
- Parks, Recreation and Tourism, Department of Forest Management at the University of Maine.
- School of Forestry at Northern Arizona University.
- Department of Forest Resources at the University of Minnesota & Cooperative Park Studies Unit, (a research partnership between the University of Minnesota and the

⁸⁹ Gartner & Lime, 2000.

National Park Service and US Geological Survey, Biological Resources Division) & the University's Tourism Center.

- Business at the University of Colorado at Boulder (UCB)
- Department of Agricultural and Resource Economics, Colorado State University. Durin.
- Wildland Recreation Management at the School of Forestry, University of Montana.
- Social and Community Forestry in the Department of Forestry, Michigan State University.
- Natural Resources at the University of Vermont
- Business administration in tourism & Institute for Tourism and Leisure Studies, Vienna University.
- Institute for Tourism and Recreation Research (ITRR) & School of Forestry at the Montana-Missoula.
- Department of Recreation, Parks and Leisure Services at Minnesota State University (Mankato).
- Wildlife Biology and Recreation Management faculties in the School of Forestry at the University of Montana.
- The tourism management curriculum in the University of Colorado College of Business and Administration.
- The Rocky Mountain Research Station of the USDA Forest Service in Fort Collins, Colorado.
- The Center for Water Policy Research at the University of New England.
- Researcher, consultant, facilitator and entrepreneur in the tourism industry.
- Department of Park, Recreation and Tourism Resources at Michigan State University.
- The European Association for Tourism and Leisure Education.
- Department of Recreation Management and Tourism, Arizona State University.
- The Institute for Defense Analysis in Alexandria, Virginia, and principal in Capitol Research and Strategies, a consultancy operated from his home in Gaithersburg, Maryland.
- The Human Dimensions Research Unit at Cornell University.
- Recreation and Leisure Studies, University of Waterloo, Waterloo, Ontario.
- Natural Resources Management - Ecotourism for the School of Forest Resources and Conservation at the University of Florida.
- The Recreation Management Program, in the School of Natural Resources at the University of Vermont.
- The Recreation, Heritage and Wilderness Resources Staff at the USDA Forest Service national headquarters in Washington, District of Columbia.
- The Western Norway Research Institute, Norway.
- Department of Park, Recreation and Tourism Resources at Michigan State University (MSU).
- Tourism at the University of Alexandria School of Tourism and Hotel Management.
- Tourism at the School of Service Industries, Bournemouth University & Tourism Research at the Research Centre of Bornholm, Denmark.
- The College of Forest Resources at North Carolina State University.
- The Centre For Tourism Policy and Research at Simon Fraser University in Vancouver, Canada.
- Department of Recreation, Park and Tourism Sciences at Texas A&M University.